

มองความยากจนผ่านวรรณกรรมเยาวชนฝรั่งเศส คริสต์ศตวรรษที่ 19¹

วิริญญ์ หุตะสังกา^{2,*}

ภาควิชา วรรณคดี³

(วันที่รับ: 18 ม.ค. 2567; วันที่แก้ไขเสร็จ: 16 พ.ค. 2567; วันที่ตอบรับ: 21 พ.ค. 2567)

บทคัดย่อ

คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงเวลาที่น่าสนใจในการศึกษาเรื่องความยากจนในประเทศฝรั่งเศส เพราะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านระบอบการปกครองหลากหลายรูปแบบซึ่งส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม ความยากจนไม่ใช่ปัญหาส่วนตัวอีกต่อไป แต่เป็นปัญหาที่รัฐและสังคมต้องช่วยแบกรับ ซึ่งวรรณกรรมเยาวชนที่มีหน้าที่สั่งสอนผู้อ่านก็ได้สะท้อนแนวคิดเหล่านี้ไว้ งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ที่มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ของวรรณกรรมเยาวชนฝรั่งเศสต่อปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นจริงในคริสต์ศตวรรษที่ 19 รวมถึงนโยบายของรัฐในสมัยนั้นเกี่ยวกับการแก้ปัญหาความยากจน เพื่อเน้นความสำคัญของวรรณกรรมเยาวชนที่มีหน้าที่หล่อหลอมเยาวชนให้กลายเป็นพลเมืองในอุดมคติของยุคสมัย แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ 1. มุมมองของสังคมฝรั่งเศสต่อคนจนในวรรณกรรมเยาวชนและในประวัติศาสตร์ 2. ความยากจนในทุกชนชั้นสังคม ซึ่งสะท้อนความผันผวนทางเศรษฐกิจและการเมืองในสมัยนั้น 3. หนทางบรรเทาความยากจนที่วรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 นำเสนอไว้ มีสองประการ คือการศึกษาซึ่งเป็นนโยบายของภาครัฐ และความเมตตาหรือการกุศลที่มาจากภาคประชาชน

คำสำคัญ: วรรณกรรมเยาวชน; ความยากจน; ฝรั่งเศส; คริสต์ศตวรรษที่ 19

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยเรื่อง "ภาพแทนของความยากจนในวรรณกรรมเยาวชนฝรั่งเศส ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง 21" ทุนวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

^{2,*} อาจารย์ ดร., สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ผู้ประสานงาน) อีเมล : virine.h@cmu.ac.th

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สำนักวิชาเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อีเมล : pakpoom.sa@cmu.ac.th

Exploring Poverty through 19th-century French Children's Literature

Virine Hutasangkas^{4,*}

Pakpoom Saengkanokkul⁵

(Received: January 18, 2024; Revised: May 16, 2024; Accepted: May 21, 2024)

Abstract

The 19th century is an interesting period to study poverty in France because it marks a transition between various regimes that significantly impact the economy and society. Poverty ceases to be merely a personal issue but evolves into a concern that the state and society must jointly address. Children's literature, tasked with educating and shaping readers, mirrors these evolving ideas. This study is a documentary research aiming to explore the connection between French children's literature and the actual challenges of poverty in the 19th century, including the government policies of that era related to poverty resolution. To underscore the significance of children's literature, which bears the responsibility of molding the youth into ideal citizens of the time, the study is divided into three main issues: 1. French society's view of the poor in children's literature and in history; 2. Poverty across all social classes, reflecting the economic and political fluctuations prevalent during that period; 3. Two approaches presented in 19th-century French children's literature to alleviate poverty: education as a government policy and kindness or charity emerging from the public sector.

Keywords: children's literature; poverty; France; 19th century

^{4,*} Lecturer Dr., Division of French, Department of Western Languages, Faculty of Humanities,
Chiang Mai University (Corresponding Author)

E-mail: virine.h@cmu.ac.th

⁵ Assistant Professor Dr., School of Economics, Faculty of Economics, Chiang Mai University

E-mail: pakpoom.sa@cmu.ac.th

บทนำ

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 การปฏิวัติอุตสาหกรรมและทุนนิยมช่วยให้รายได้ประชาชาติของประเทศฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รายได้ประชาชาติต่อประชากรเพิ่มขึ้นจาก 325.6 ฟรังก์ต่อคน (1825-1834) เป็น 602 ฟรังก์ต่อคน (1865-1874) และ 794.7 ฟรังก์ต่อคน (1895-1904) (Price, 1981, p.237) ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของชาวฝรั่งเศสโดยเฉลี่ยดีขึ้น ภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมตอบสนองความต้องการบริโภคที่มากขึ้นจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและการขยายตัวของเมือง อย่างไรก็ตามความเหลื่อมล้ำและความยากจนก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน ในภาคการเกษตร ชาวนาซึ่งยากจนและไม่มีเครื่องจักรราคาแพงจึงได้ผลผลิตน้อยและใช้เพื่อยังชีพในครัวเรือนเป็นหลัก ตรงกันข้ามกับกลุ่มผู้ประกอบการที่ใช้ทุน เครื่องจักร ที่ดินขนาดใหญ่และจ้างแรงงานเพื่อผลิตสินค้าเกษตรที่หลากหลาย ทำให้มีจำนวนครัวเรือนยากจนสูงขึ้นถึงกว่าสองแสนเจ็ดหมื่นครัวเรือน หรือราว 2 ใน 3 ของประชากร (Price, 1987, p.51) ร้อยละ 10 ของคนที่รวยที่สุดครอบครองความมั่งคั่งถึงร้อยละ 80 ของประเทศ และร้อยละ 1 ของคนที่รวยที่สุดครอบครองความมั่งคั่งถึงร้อยละ 45 ความมั่งคั่งส่วนใหญ่มาจากอุตสาหกรรมและอสังหาริมทรัพย์ ชนชั้นขุนนางในปารีสครอบครองอสังหาริมทรัพย์กว่าร้อยละ 45 ของทั้งประเทศ (Piketty et al., 2006, pp. 243-245)

ชนชั้นกลางอันประกอบด้วย ผู้ประกอบการ นายธนาคาร พ่อค้า นักประดิษฐ์ มีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจ นำพาความเจริญมาสู่ภาคอุตสาหกรรมฝรั่งเศส แตกต่างจากชนชั้นขุนนางเก่าที่เก็บค่าเช่าราคาแพงแต่ไม่ส่งเสริมการผลิตแต่อย่างใด การผลิตภาคอุตสาหกรรมใช้เครื่องจักรมากขึ้น ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ฝรั่งเศสเป็นที่ตั้งของโรงงานมากกว่าห้าแสนโรง ซึ่งเป็นโรงงานขนาดใหญ่มีลูกจ้างมากกว่าห้าสิบคนถึงเจ็ดพันกว่าโรง การผลิตภาคอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้นทำให้มีความต้องการถ่านหินและเหล็กกล้ามากขึ้นตามมา มีการทำเหมืองแร่มากขึ้นและแรงงานขุดเหมืองก็เป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน (Price, 1987, pp. 31-37) อีกทั้งความยากจนในชนบททำให้แรงงานภาคการเกษตรบางส่วนต้องอพยพย้ายถิ่นมาทำงานในโรงงานแลกค่าจ้างราคาถูก ดังที่สถิติระบุว่าในปีค.ศ. 1846 ร้อยละ 24.4 ของประชากรทั้งประเทศอาศัยในเขตเมือง ต่อมาเพิ่มเป็นร้อยละ 28.9 ในปีค.ศ. 1861 และร้อยละ 37.4 ในปีค.ศ. 1891 (Price, 1981, p.215) แรงงานบางส่วนหางานทำในโรงงานไม่ได้ก็ต้องเร่ร่อนในเขตเมือง กระจุกตัวอาศัยในชุมชนแออัด ส่งผลให้สภาพเมืองเริ่มเสื่อมโทรมลง

ความเหลื่อมล้ำนี้กลายมาเป็นแก่นเรื่องในวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากตั้งแต่ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นวนิยายฝรั่งเศสนิยมกล่าวถึงปัญหาสังคมร่วมสมัย ในขณะเดียวกัน ความยากจนก็เป็นประเด็นหนึ่งที่พบได้บ่อยครั้ง โดยจุดประสงค์แรกของการกล่าวถึงความยากจนคือการสร้างโครงเรื่องที่น่าติดตาม ผู้อ่านซึ่งเป็นชนชั้นกลางจะคอยเอาใจช่วยตัวละครที่ยากจนให้พบความสุข (Callet-Bianco, 2017) ส่วนอีกจุดประสงค์หนึ่งคือการสะท้อนภาพสังคมในความเป็นจริงและนำเสนอภาพสังคมในอุดมคติแก่ผู้อ่าน ดังที่วิกตอร์ อูโก (Victor Hugo) ได้ให้คำนิยามของ "นักเขียนนวนิยาย" (romancier) ว่าเป็นผู้ที่ "ทำให้รอยแผลใน

สังคมเป็นที่รู้จัก และต่อสู้กับรอยแผลนั้น”⁶ (Callet-Bianco, 2017) ดังนั้น เราจึงพบภาพของความยากจนหลากหลายรูปแบบในนวนิยายช่วงปี 1800-1850 เช่น การ "สิ้นเนื้อประดาตัว" ในเรื่อง *Le Père Goriot* (1834) ของบัลซัค (Balzac) ที่ตัวละครหลักผู้เคยร่ำรวยได้ยากจนลงเพราะการใช้จ่ายเกินตัวของลูกสาวทั้งสองจนต้องมาอยู่หอพักทรุดโทรม นวนิยายเรื่องนี้วิจารณ์สังคมชนชั้นกลางหลังการปฏิวัติว่าทิ้งละโมภในทรัพย์สินและทะเยอทะยานในอำนาจ ซึ่งอาจทำให้สิ้นเนื้อประดาตัวได้ ในขณะที่นวนิยายเรื่อง *Les Mystères de Paris* (1843) ของเออแฌน ซู (Eugène Sue) นำเสนอสภาพความเป็นอยู่ของชนชั้นล่างหลายกลุ่มอย่างเช่นคนงาน โสเภณี และคนเร่ร่อน ตัวละครหลักของนวนิยายเรื่องนี้ต้องการต่อสู้กับความเหลื่อมล้ำที่ทำให้คนยากจนไม่สามารถลืมตาอ้าปากได้ เช่นเดียวกับ *Les Misérables* (1862) ของวิกตอร์ อูโก ที่กล่าวถึงทั้งคนจนผู้แสนดี (bon pauvre) คล้ายกับกลุ่มตัวละครของซู และคนจนที่จิตใจหยาบกระด้างคอยแต่จะเอาเปรียบผู้อื่น เป็นคนจนผู้ร้ายกาจ (mauvais pauvre) ในนวนิยายเหล่านี้ ระบบทุนนิยมถูกนำเสนอว่าเป็นสิ่งชั่วร้ายจากการเอาเปรียบคนงาน ทั้งยังทำให้เกิดการอพยพจนเกิดภาวะการตกงาน และทำให้เกิดความยากจนเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจที่ครอบครัวยากจนลืมตาอ้าปากได้ยาก

คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นช่วงเวลาที่ยากจนชนชั้นกลางและชนชั้นสูงของฝรั่งเศสให้ความสำคัญกับการอบรมสั่งสอนเยาวชนทั้งในเชิงความรู้ ศิลธรรม และบันเทิง (Brown, 2008, p. 2) ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายการศึกษาถ้วนหน้าของรัฐที่ผลักดันให้ชนชั้นเกษตรกรและแรงงานเข้ารับการศึกษเพื่อสร้างแรงงานคุณภาพสูง วรรณกรรมเยาวชนที่กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาเดียวกันก็ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมทั่วไปที่สะท้อนสภาพความไม่เท่าเทียมในสังคม แต่ในขณะเดียวกันความเหลื่อมล้ำทางสังคมนี้ก็ทำให้เกิดภาพรวมของวรรณกรรมเยาวชนที่หลากหลาย มีทั้งงานเขียนสำหรับชนชั้นสูงที่สอดแทรกค่านิยมและการอบรมของชนชั้นกลางและชนชั้นสูงว่าควรประพฤติตนอย่างไรหากพบผู้ตกทุกข์ได้ยาก ส่วนงานเขียนสำหรับผู้อ่านทั่วไปจะตอบสนองทั้งนโยบายการศึกษาของรัฐและความนิยมงานเขียนสะท้อนสังคม ทั้งนี้จุดมุ่งหมายของวรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ส่วนมากก็ยังคงต้องการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมที่อาจส่งผลกระทบต่อผู้อ่านหรือที่ผู้อ่านอาจได้ประสบในชีวิตจริง จึงได้นำเสนอประเด็นเหล่านี้พร้อมสอดแทรกคำสอนว่าเยาวชนควรปฏิบัติตนอย่างไรเมื่อประสบเหตุการณ์นั้น ๆ (Chelebourg, 2013, p. 21) ผู้อ่านจึงสามารถพบรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพสังคมที่เหลื่อมล้ำ สภาพความเป็นอยู่ของคนยากจน มุมมองของสังคมเกี่ยวกับคนยากจนที่หลากหลาย และวิธีการบรรเทาความยากจนที่ระดับสังคมพึงกระทำได้ทันทีโดยไม่ต้องพึ่งรัฐ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมเยาวชนกับปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นจริงในประเทศฝรั่งเศสสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 รวมถึงนโยบายการแก้ปัญหาความยากจนของรัฐในสมัยนั้น และชี้ให้เห็น

⁶ « Faire connaître les plaies de la société et lutter contre elles »

ความสำคัญของวรรณกรรมเยาวชนที่มีหน้าที่หล่อหลอมเยาวชนให้กลายเป็นพลเมืองในอุดมคติของยุคสมัยตามค่านิยมของผู้ผลิตวรรณกรรมเยาวชนในคริสต์ศตวรรษที่ 19

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษาวรรณกรรมเยาวชน⁷ ทั้งหมด 8 เรื่อง ดังแสดงในตารางข้างล่าง ซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทเรื่องแต่ง (fiction) ในรูปแบบของนวนิยาย (roman) หรือหนังสือฝึกอ่าน (livre de lecture) ที่เขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสและแต่งโดยนักเขียนสัญชาติฝรั่งเศส ตีพิมพ์ในช่วงปีค.ศ. 1800 – 1899 มีตัวละครที่อยู่ในสภาวะยากจน ทั้งที่เป็นตัวละครหลัก (personnage principal) และตัวละครรอง (personnage secondaire) สภาวะยากจนของตัวละคร หมายถึง ตัวละครขาดแคลนปัจจัยในการดำรงชีพ และสภาวะยากจนของตัวละครต้องส่งผลต่อเนื้อเรื่องหรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร

	ผู้แต่ง	ชื่อเรื่อง	ปีที่พิมพ์	ประเภท
1	George Sand (ฌอร์ฌ ซอง)	<i>François le champi</i>	1848	นวนิยาย
2	Zulma Carraud (ซุลมา การ์โร)	<i>La petite Jeanne</i>	1852	หนังสือฝึกอ่าน
3	Comtesse de Ségur (เคาน์เตสแห่งเซกูร์)	<i>Les petites filles modèles</i>	1858	นวนิยาย
4	Comtesse de Ségur (เคาน์เตสแห่งเซกูร์)	<i>Pauvre Blaise</i>	1861	นวนิยาย

⁷ คำว่า "วรรณกรรมเยาวชน" ในบทความวิจัยฉบับนี้ หมายถึง "วรรณกรรมที่เขียนและตีพิมพ์ ให้เยาวชนอ่านโดยเฉพาะ มักกล่าวถึงสิ่งที่ผู้ใหญ่ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตวรรณกรรมเยาวชน (ได้แก่ ผู้เขียน สำนักพิมพ์ ผู้ปกครอง และครู) คาดหวังจากเยาวชนในยุคสมัยของตน โดยคาดหวังให้เยาวชน "รู้" ในสิ่งที่ควรรู้ (เช่น ความรู้ในศาสตร์และศิลป์แขนงต่าง ๆ รวมถึงเหตุการณ์บ้านเมืองที่สำคัญ) "เป็น" ในสิ่งที่ผู้ใหญ่มองว่าเหมาะสม (เช่น เป็นผู้ที่เมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นผู้ที่เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น) และ "ทำ" ในสิ่งที่ผู้ใหญ่เหล่านั้นมีอาจทำได้ในอดีต (เช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การสร้างสังคมพหุวัฒนธรรม) จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดคำสอนให้เยาวชนเติบโตและกลายเป็นพลเมืองที่ผู้ใหญ่ในยุคสมัยหนึ่งต้องการ" (วิริยจน์ หุตะสังกาศ, 2566, 13.)

5	Comtesse de Ségur	<i>Diloy le chemineau</i>	1868	นวนิยาย (เคาน์เตสแห่งเซกูร์)
6	Alphonse Daudet	<i>Le Petit Chose</i>	1868	นวนิยาย (อัลฟงส์ โดเด)
7	G. Bruno	<i>Francinet</i>	1869	หนังสือฝึกอ่าน (ฌ. บรูโน)
8	Hector Malot	<i>Sans famille</i>	1878	นวนิยาย (เฮ็กเตอร์ มาโล)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากความยากจนเป็นแก่นเรื่องที่อยู่คู่วรรณคดีฝรั่งเศสมายาวนาน จึงมีผู้ศึกษาประเด็นดังกล่าวตั้งแต่ในวรรณคดีฝรั่งเศสยุคกลางจนถึงวรรณคดีฝรั่งเศสร่วมสมัย แต่มักเป็นการศึกษาวรรณกรรมทั่วไปมากกว่าวรรณกรรมเยาวชน การศึกษาวรรณคดีฝรั่งเศสยุคกลางถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน คือผู้ศึกษามักใช้ตัวบท (corpus) ที่หลากหลายตลอดศตวรรษนั้น ๆ และนำเสนอภาพของคนจนและความยากจนที่ปรากฏอยู่แบบเหมารวม (stéréotype) ในวรรณคดียุคกลาง ตัวละครหลักมักเป็นขุนนางและอัศวิน ตัวละครยากจนมักปรากฏในฐานะตัวละครรองและถูกนำเสนอในทางที่ไม่ดี คือเป็นกลุ่มประชากรที่ชี้แจงทำกินจนร่างกายผ่ายผอม เพราะไม่มีอาหารรับประทาน (Roch, 2017) ตัวละครยากจนส่วนมากจึงมักเศร้าโศกและทุกข์ทรมาน โดยเฉพาะเมื่อเรื่องดำเนินไปในช่วงฤดูหนาวที่สภาพอากาศโหดร้ายและเพาะปลูกไม่ขึ้นจนไม่มีอาหาร (Delale, 2016) บางกลุ่มที่ต้องประกอบอาชีพขอทานและมีลักษณะเจ้าเล่ห์ จึงมีบทบาทในการสร้างความตระหนักถึงความ "ชั่วร้าย" ของขอทานเหล่านี้ ในขณะที่เดียวกันภาพเหล่านี้ก็เป็นดังกระจกสะท้อนสภาพสังคมในช่วงปลายยุคกลางซึ่งคนยากจนหรือขอทานนั้นจำเป็นต้องเจ้าเล่ห์เพื่อมีชีวิตรอด ภาพเชิงลบดังกล่าวยังพบได้ในวรรณคดีฝรั่งเศสยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Bierlaire, 2016, Roch, 2017) และในคริสต์ศตวรรษที่ 17 อีกด้วย (Geremek, 1991) ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 นวนิยายฝรั่งเศสหลายเรื่องนำเสนอบทบาทใหม่ของตัวละครยากจน คือเป็นขอทานที่มักถูก "ให้อภัย" ให้สงสารกลับ เป็น "เครื่องมือ" ของกลุ่มคนที่มีความรู้ หากไม่ได้ทำหน้าที่นี้แล้วก็เพียงกลุ่มคนสกปรกน่ารังเกียจที่อยู่ในชนชั้นที่ต่ำต้อยที่สุดของสังคมอยู่เช่นเดิม (Albertan-Coppola, 2022) เมื่อล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่ 19 วรรณคดีได้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการต่อสู้กับปัญหาสังคม โดยเฉพาะกลุ่มนักเขียนลัทธิสังคมนิยม (le réalisme) และสังคมนิยมเพื่อสังคม (le réalisme social) ได้ใช้คนจนและความยากจนมาเป็นแก่นเรื่องเพื่อตั้งคำถาม

ผู้อ่านและเรียกร้องให้ผู้อ่านชนชั้นกลางสนใจคนจนในสังคมมากขึ้น (Callet-Bianco, 2017) สาเหตุของความยากจนที่วรรณคดีฝรั่งเศสยุคคริสต์ศตวรรษที่ 18 และ 19 นำเสนอ คือการปฏิบัติอุตสาหกรรมและการอพยพของชาวนบรมาที่ยังกรุงปารีสหรือเมืองใหญ่อื่น ๆ เพื่อหางานทำ แต่กลับไม่มีงานเพียงพอสำหรับทุกคนจนต้องขอทานหรือรอคอยความช่วยเหลือจากองค์กรการกุศลทั้งหลาย หรือหากมีก็มักเป็นงานที่ให้ค่าจ้างน้อยจนไม่สามารถดำรงชีวิตอย่างสุขสบายได้

แม้ว่าความยากจนจะเป็นประเด็นที่สำคัญสำหรับวรรณคดีฝรั่งเศสโดยทั่วไป แต่การศึกษาประเด็นดังกล่าวในวรรณกรรมเยาวชนฝรั่งเศสกลับมีจำนวนไม่มากนัก และค่อนข้างจำกัดขอบเขตการศึกษาอยู่ในวรรณกรรมเยาวชนฝรั่งเศสร่วมสมัย (ตั้งแต่ปีค.ศ. 1970 ถึงปัจจุบัน) เช่น วิทยานิพนธ์เรื่อง *La transmission des valeurs dans les romans pour la jeunesse sur l'Afrique subsaharienne (France, Allemagne, 1991-2010). Les pièges de la bonne intention* ของเอโลดี มาลียงดา (Élodie Malanda, 2017) ที่ศึกษาเรื่องภาพแทนของชาวแอฟริกันในวรรณกรรมเยาวชนฝรั่งเศสและเยอรมัน ได้เสนอนักเขียนฝรั่งเศสและเยอรมันมักมองแอฟริกาผ่านสายตาเจ้าอาณานิคมว่าเป็นดินแดนแห่งความยากไร้ (la misère) และสร้างตัวละครชาวฝรั่งเศสและเยอรมันเป็นผู้ช่วยเหลือให้ชาวแอฟริกาให้หลุดพ้นจากความยากจน งานของ Malanda จึงเน้นการวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของการล่าอาณานิคมเข้ากับการผลิตวรรณกรรมเยาวชน เช่นเดียวกับงานวิจัยเรื่อง *Littérature de jeunesse et pauvreté : panorama de l'édition dans les cinquante dernières années* ของมูรีแยล ดีแบร์ฌีเยง (Muriel Tiberghien, 2019) ที่จำกัดตัวบทอยู่เพียงช่วงค.ศ. 1970-2019 เนื่องจากดีแบร์ฌีเยงเสนอว่าวรรณกรรมเยาวชนเริ่มพูดถึงความยากจนให้เด็กเข้าใจ และเริ่มเคลื่อนไหวเพื่อคนยากจนเมื่อล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่ 21 รวมถึงเน้นนำเสนอภาพผู้อพยพมากกว่าชาวฝรั่งเศสที่ยากจน มีเพียงบทความเรื่อง *La pauvreté dans les romans scolaires de la IIIe République* ของกีย็แมต ดีซง (Guillemette Tison, 2019) เท่านั้นที่ศึกษาภาพของความยากจนในช่วงสาธารณรัฐที่ 3 ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ดีซงได้เลือกศึกษาวรรณกรรมประเภทหนังสือสารคดีสำหรับนักเรียนซึ่งมักนำเสนอว่าความยากจนเกิดจากความเหลื่อมล้ำในสังคมและนำไปสู่ความล้มเหลวในชีวิตได้ในที่สุด

วิธีการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาเรื่องความยากจนในเชิงทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ในประเด็นดังนี้
 - รูปแบบของความยากจน

1. การขาดแคลนเงิน ทรัพยากร และสิ่งจำเป็นพื้นฐาน (สภาพการณ์ของปัจเจกหรือครอบครัวที่ขาดแคลนเงิน วัตถุหรือทรัพยากรพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย การเข้าถึงการศึกษา การรักษาพยาบาล และการจ้างงาน) (Lee, 2014, p.4980)
2. การขาดทางเลือกและการถูกคัดออกจากสังคม (ความยากจนคือการขาดแคลนรายได้หรือทรัพยากรพื้นฐานดำรงชีวิต ซึ่งลดโอกาสของคนจนในการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม และนำไปสู่การขาดความสมานฉันท์และการเลือกปฏิบัติในที่สุด) (Madanipour et al., 2015, pp. 727-729)
3. ความยากจนชั่วคราว (สภาวะที่ปัจเจกประสบความยากจนในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ส่งผลให้คุณภาพชีวิตลดลงจากมาตรฐานและระดับการบริโภคลดลงน้อยกว่าค่าเฉลี่ยในระยะเวลาหนึ่ง) (Jalan & Ravallion, 2000, p. 82) หรือ ความยากจนเรื้อรัง (สภาวะที่ปัจเจกต้องทนทุกข์ในวังวนของความยากจนเป็นเวลายาวนานมากหรือตลอดทั้งชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นอาจส่งต่อความยากจนไปยังรุ่นลูกหลานของตนได้) (Filho et al., 2022, p. 416)
4. ความยากจนหลากหลายมิติ (ความยากจนที่ไม่อยู่ในรูปตัวเงินอย่างผลของการขาดแคลนเงินหรือทรัพยากร ได้แก่ การศึกษาที่ไม่เพียงพอ การใช้ชีวิตที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ สภาพความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่ และความไม่มั่นคงทางการเงิน) (UNDP, 2015, p. 5)

- สาเหตุของความยากจน

1. ความยากจนจากมุมมองปัจเจก (พฤติกรรมและนิสัยส่วนบุคคล ความสามารถ ความเสี่ยงที่แต่ละบุคคลเผชิญ ช่วงชีวิต ความเชื่อ ระดับการศึกษา เครือข่ายสังคม และทรัพยากรจากพ่อแม่) (Bak & Larsen, 2015, p. 20 ; Calnitsky, 2018, pp. 3-4)
2. ความยากจนจากมุมมองโครงสร้าง (ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างปัจเจก องค์กร สถาบันต่าง ๆ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจต่อการกระบวนการตัดสินใจนโยบายสาธารณะที่ก่อให้เกิดการกระจายทรัพยากรแก่กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่นำไปสู่ผลลัพธ์ สุดท้ายของการครอบครองเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ) (Brady, 2019, pp. 161-166)

- การแก้ปัญหาความยากจน

1. ฐานคิดในการแก้ปัญหาความยากจน (ฐานคิดการกุศลตามหลักมนุษยธรรมและความเมตตาของคริสต์ศาสนาซึ่งต่อยอดเป็นองค์กรช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม ฐานคิดความยุติธรรมในสังคมซึ่งสนับสนุนให้ลดความเหลื่อมล้ำเพื่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคม และฐานคิดสิทธิที่สนับสนุนให้สิทธิคนจนเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน) (Charbonnel, 2013, pp. 93-97)

2. สถาบันและรูปแบบการแก้ปัญหาความยากจน (สถาบันที่สามารถบรรเทาความยากจนให้คนจนได้แบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ ครอบครัว ชุมชนและประชาสังคม รัฐ และองค์กรระหว่างประเทศ) (Carter et al., 2019, pp. 13-16 ; Charbonnel, 2013, pp. 104-108)
3. ศึกษาลักษณะความยากจนในประเทศฝรั่งเศสช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 และรูปแบบการแก้ไขปัญหาของรัฐและสังคม
4. เปรียบเทียบทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ (ข้อ 1) ความยากจนในประวัติศาสตร์ (ข้อ 2) และวรรณกรรมเยาวชน (ข้อ 3) ว่าสอดคล้องกันหรือไม่ อย่างไร

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 เกี่ยวกับความยากจน พบว่าในนวนิยายทั้ง 8 เรื่องนี้มีประเด็นที่คล้ายคลึงกัน คือ

1. มุมมองของสังคมฝรั่งเศสต่อตัวละครคนจนมีสองประเภท คือรังเกียจและเวทนา ตัวละครที่แสดงอาการรังเกียจมักเป็นคนที่ยังไม่เคยได้คลุกคลีกับตัวละครยากจน และตัวละครที่เวทนามักมีพันธกิจดูแลคนยากจนเป็นกิจลักษณะ โดยตัวละครยากจนในวรรณกรรมที่เลือกมาศึกษามักเป็นคนจนผู้แสนดี (bon pauvre) ซึ่งเป็นเงื่อนไขว่าตัวละครที่จะได้รับความช่วยเหลือจากสังคมคือตัวละครนั้นต้องเป็นคนดี ขยัน และกตัญญูรู้คุณเท่านั้น
2. ความยากจนมิได้ปรากฏอยู่ในชนชั้นล่างเท่านั้น แต่อาจเกิดขึ้นได้กับทุกชนชั้นตามแต่วิกฤตการณ์ที่ตนประสบซึ่งสะท้อนความผันผวนทางเศรษฐกิจและการเมืองในสมัยนั้น
3. ความยากจนจะถูกบรรเทาด้วยสองปัจจัยหลัก ปัจจัยแรกเป็นปัจจัยส่วนบุคคลคือการศึกษา ซึ่งเป็นหนทางที่จะยกระดับชีวิตของครัวเรือนที่ยากจน ช่วยให้ได้งานที่ดีและมีค่าแรงมากพอที่จะจุนเจือตนเองและครอบครัวได้ แต่ทั้งนี้ต้องพึ่งอีกปัจจัยซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่การช่วยเหลือจากคนในสังคม ในนวนิยายทุกเรื่องที่เลือกมาศึกษา ตัวละครหลุดพ้นจากความยากจนได้เพราะความช่วยเหลือจากคนที่มั่งมีมากกว่าทั้งสิ้น ปัจจัยทั้งสองข้อนี้สะท้อนค่านิยมเรื่องหน้าที่พลเมืองซึ่งเป็นคุณค่าทางสังคมที่สืบทอดมาจากวรรณกรรมเยาวชนในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ว่าสังคมจะดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อพลเมืองทำงาน อีกทั้งยังสอนเรื่องความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ผู้อ่านต้องมีเมตตาต่อผู้ทุกข์ยากและบรรเทาทุกข์ผู้ถูกกดขี่ ค่านิยมเหล่านี้ส่งต่อมายังสังคมฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่ต้องการสอนเยาวชนว่าทุกคนมีหน้าที่ของตน ทั้งเยาวชนที่ยากจน (ผู้ที่ควรได้รับการศึกษา) และเยาวชนที่ร่ำรวย (ผู้ที่ต้องช่วยเหลือผู้อื่น)

1. มุมมองของสังคมฝรั่งเศสต่อคนจนในคริสต์ศตวรรษที่ 19

ประเทศฝรั่งเศสในศตวรรษที่ 19 เต็มไปด้วยความผันผวนโกลาหลและการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมือง การปกครอง โดยในการเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งมักถูกผลักดันจากความขัดแย้งภายในทั้งสิ้น การเกิดสงครามกลางเมืองและสงครามระหว่างรัฐทำให้เกิดการสูญเสียและคนตาย จำนวนเด็กกำพร้าและผู้พิการก็มากขึ้น อีกทั้งภัยแล้งช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 นอกจากนี้ การปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยังส่งผลให้เมืองขยายตัวมากขึ้น เกษตรกรในชนบทสูญเสียพื้นที่ทำกินและถูกบีบบังคับให้อพยพเข้าเมืองไปหางานทำในโรงงาน อย่างไรก็ตามตำแหน่งงานก็ไม่สามารถรองรับจำนวนแรงงานที่ทะลักเข้ามาได้หมด อีกทั้งสาธารณูปโภคพื้นฐานก็ไม่เพียงพอต่อจำนวนของประชากรที่เพิ่มขึ้น ผู้อพยพส่วนหนึ่งจึงต้องกลายเป็นคนตกงาน คนเร่ร่อน ขอดทาน หรือทำอาชีพที่ไม่สุจริตอื่น ๆ ซึ่งสร้างความรู้สึกไม่ปลอดภัยแก่ชนชั้นกลางและชนชั้นสูงในเขตเมือง รัฐจึงต้องใช้อำนาจบังคับจับกุมแยกกลุ่มคนยากจนออกจากสังคม (Charbonnel, 2013, pp. 18-20)

ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 พบการแบ่งกลุ่มคนยากจนในสังคมฝรั่งเศสออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มแรงงานที่มีประโยชน์ทำงานได้และได้ค่าจ้างยังชีพตนเองและครอบครัว แต่เนื่องจากความผันผวนของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ต้องตกงานและประสบความอดอยากอดตาย ซึ่งเป็นกลุ่มที่สังคมตัดสินว่าสมควรได้รับการช่วยเหลือ ส่วนอีกกลุ่มเป็นคนจนที่ไร้วินัยในการทำงาน ชี้เกียจ ก่ออาชญากรรม สร้างความเดือดร้อนและเป็นอันตรายต่อสังคม จึงไม่สมควรได้รับการช่วยเหลือ (Price, 1987, pp. 50-51) ดังนั้นภาพของคนจนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงแปรผันตามวิถีชีวิต หากเป็นคนจนที่ทำงานหนักแต่ได้ค่าจ้างน้อยต้องอดอยากและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่สกปรกไม่ถูกสุขลักษณะ คนจนเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มประชากรที่ทั้งรัฐและสังคมต้องช่วยเหลือ รัฐออกกฎหมายแรงงานและกฎหมายควบคุมโรงงานเพื่อช่วยเหลือแรงงานยากจน และส่งเสริมให้คนจนเข้ารับการศึกษาก็เป็นแรงงานที่มีคุณภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ส่วนคนจนที่ไม่ทำงาน เช่น คนเร่ร่อนและขอดทาน รัฐได้จัดตั้งบ้านพักขอดทาน (les dépôts de mendicités) ที่อนุญาตให้เข้าพักได้ชั่วคราวเพื่อรักษาระเบียบและความสงบสุขของสังคม แต่จำนวนบ้านพักก็ไม่เพียงพอต่อจำนวนคนจนกลุ่มนี้ที่เพิ่มจำนวนขึ้น อีกทั้งการดำเนินการของบ้านพักขอดทานยังมุ่งเน้นที่จะอบรมสั่งสอนศีลธรรม เป็นสถานกักกันมากกว่าให้ความช่วยเหลือความจำเป็นพื้นฐาน ทำให้คนเร่ร่อนและขอดทานบางส่วนต้องก่ออาชญากรรมเพื่อช่วงชิงทรัพย์สินเงินทอง จนเกิดเป็นภาพเชิงลบที่สังคมไม่ไว้วางใจและมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อสังคม ดังนั้นสื่อและคนในสังคมฝรั่งเศสส่วนใหญ่จึงเห็นดีเห็นงามกับการใช้กำลังของตำรวจในการจับกุม ตำรวจมักมีแรงดำเนินการทันทีเมื่อได้รับการร้องเรียนคดีที่เกี่ยวข้องกับคนเร่ร่อน ขอดทาน นอกจากคนเร่ร่อนและขอดทานแล้ว หญิงบริการ นักพนัน และพ่อค้าเร่ก็เป็นกลุ่มเป้าหมายที่รัฐต้องการใช้กำลังควบคุม โดยมองว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้ศีลธรรมของสังคมเสื่อมทรามลง หญิงบริการต้องมีการขึ้นทะเบียนกับรัฐและรับการตรวจสุขภาพจากแพทย์ นอกจากนี้การพนันและการขายของหาบเร่ตามถนนก็ถือเป็นสิ่งผิดกฎหมายเช่นกัน อย่างไรก็ตามตำรวจผู้ปฏิบัติงานมีทัศนคติว่าคนเหล่านี้สร้างปัญหาสังคม

น้อยกว่า จึงให้ความสนใจและพออนปรนต่อคนกลุ่มนี้มากกว่าพวกขอทานและคนเร่ร่อน (Lawrence, 2004, pp. 213-223)

ในวรรณกรรมเยาวชนที่ศึกษามีการสะท้อนมุมมองของคนในสังคมต่อคนยากจนเช่นกัน โดยแบ่งออกเป็นสองประเภทตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ความเห็นอกเห็นใจ และการดูถูกเหยียดหยาม โดยความเห็นอกเห็นใจนั้นจะมาจากตัวละครที่มีจิตใจดีและมุ่งไปยังคนจนที่ประพาศิตัวดี ในนวนิยายเรื่อง *Les petites filles modèles* ได้นำเสนอตัวละครยากจนที่หลากหลายแต่ทุกคนล้วนมีคุณลักษณะที่ดี เช่น เด็กหญิงที่เร่ขายเสื้อผ้าเก่าของตนเพื่อนำเงินไปซื้ออาหารให้แม่ที่ป่วยจนทำงานไม่ได้⁸ หญิงชราอายุ 82 ที่ยังคงต้องทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ⁹ หรือมีเช่นนั้นก็จะเป็นคนจนที่ตกเป็น "เหยื่อ" เช่น หญิงม่ายผู้ที่ถูกเจ้าหนี้ยึดคด้นให้ขายบ้านและที่ดินผืนเล็กของตนเพื่อใช้หนี้¹⁰

ทั้งนี้ ตัวละครยากจนส่วนมากในวรรณกรรมเยาวชนที่เลือกศึกษาเป็นตัวละครคนจนผู้แสนดี โดยเฉพาะตัวละครเร่ร่อนและขอทานในวรรณกรรมเยาวชนนั้นจะเป็นตัวละครที่เห็นคุณค่าของการทำงานสุจริตเสมอ พวกเขาจะยอมขอทานก็ต่อเมื่อไร้ซึ่งหนทางเท่านั้น และเมื่อได้รับข้อเสนอให้ทำงานจะตอบรับทันที ดังที่ตัวละครแม่ของฌาน (Jeanne) ในเรื่อง *La petite Jeanne* อธิบายความละอายที่ห่อนไม่ได้ทำงาน และกล่าวว่าห่อนยอมอดตายดีกว่ามาขอทาน แต่ก็ห่วงลูกสาว จึงยอมเป็นภาระของคนที่ทำมาหากิน¹¹ คณะละครเร่ร่อนของเรมี (Rémi ; *Sans famille*) ยอมอดอยากและนอนกลางแจ้งในยามไม่มีเงิน¹² โดยไม่เคยร้องขอความช่วยเหลือจากตัวละครอื่น การสร้างตัวละครคนจนผู้แสนดีที่สมควรได้รับความช่วยเหลือหรือได้มีชีวิตที่ดีในตอนท้ายเรื่องนี้มีจุดประสงค์เพื่อสร้างสังคมในอุดมคติให้เยาวชนผู้อ่านได้เห็นว่าหากเป็นคนจนที่ประพฤติดีก็จะได้มีโอกาส ซึ่งคำว่า "แสนดี" ในที่นี้มาจากคุณลักษณะเหล่านี้ของตัวละครที่ได้ยกตัวอย่างมา (ดูตารางที่ 1) และซึ่งส่งผลให้ภาพลักษณ์ต่อสังคมที่ตนอยู่เป็นไปในทางที่ดีอีกด้วย

⁸ « ...ma pauvre maman est tombée malade en arrivant ; elle ne peut plus travailler. J'ai vendu tout ce que nous avons pour avoir du pain, je n'ai plus rien... » (p.187)

⁹ « Elle a quatre-vingt-deux ans [...] elle travaille le plus qu'elle peut [...] et elle ne mange que du pain et du fromage, quand elle en a. » (p.206)

¹⁰ «ceux auxquels il devait veulnt être payés tout de suite et menacent de faire vendre leur maison et leur petite terre. » (p.249)

¹¹ « J'ai bien souffert de la faim avant de pouvoir me décider à tendre la main ; je crois que je me serais plutôt laissé mourir [...] C'est bien triste, allez, ma chère femme, quand on a du cœur, de vivre en ne faisant rien, aux dépens de ceux qui travaillent ! mais je ne peux pas faire autrement. » (p.10)

¹² « Nous allons coucher à la belle étoile, n'importe où, sans souper. » (p.86)

ตารางที่ 1

ชื่อเรื่อง	ตัวอย่างของตัวละครคนจนผู้แสนดี		
	ชื่อตัวละคร	คุณลักษณะ	ผลลัพธ์ของคุณลักษณะ
<i>François le champi</i>	François	ขยัน อุทิศตนให้งาน	ได้รับความไว้วางใจจากเจ้านาย ¹³
<i>La petite Jeanne</i>	Jeanne	ขยัน กตัญญู ซื่อสัตย์	ผู้คนเมตตา มักแบ่งอาหารให้เสมอ ¹⁴
<i>Pauvre Blaise</i>	Blaise Anfry	ขยัน มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่น ซื่อสัตย์	ได้รับคำชื่นชมจากคนรอบข้างอยู่เสมอ ¹⁵

การดูถูกเหยียดหยามคนจนในวรรณกรรมเยาวชนจะมาจากตัวละครชนชั้นอื่น ๆ ในสังคมที่มองว่าคนจนน่ารังเกียจ แม้ว่าตัวละครยากจนนั้นจะเป็นคนจนผู้แสนดีก็ตาม ในเรื่อง *Diloy le chemineau* และ *Pauvre Blaise* ได้พบการแบ่งกลุ่มตัวละครชนชั้นอื่นเป็นสองกลุ่ม คือกลุ่มที่มีเมตตาและเห็นใจคนยากจน และกลุ่มที่รังเกียจคนยากจน โดยตัวอย่างคำที่ตัวละครกลุ่มหลังใช้เรียกและบรรยายคนจนที่แสดงถึงมุมมองของสังคมที่มีต่อคนจน มักเป็นคำที่เกี่ยวกับความสกปรก (*Diloy le chemineau* : sale, malpropre, dégoûtant) ความไร้มารยาท ความหยาบคายและความไร้ซึ่งการศึกษา (*Diloy le chemineau* : ignorant, grossier, rustre, manant ; *Pauvre Blaise* : impertinent, imbécile, insolent) ความไร้ซึ่งทรัพย์สิน (gens de rien, enfant de rien, gueux) และความต่ำต้อย (*Pauvre Blaise* : ...va à ta niche et n'en sors pas... , mauvais sujet) กล่าวได้ว่าวรรณกรรมเยาวชนได้เปิดเผยความเป็นจริงอันโหดร้ายส่วนหนึ่งผ่านฉากที่ตัวละครยากจนที่ต้องเผชิญการดูถูกเหยียดหยามจากคนในชนชั้นที่สูงกว่าตน

ส่วนตัวละครคนจนผู้ร้ายกาจ (mauvais pauvre) นั้นไม่ปรากฏในวรรณกรรมเยาวชนที่เลือกมาศึกษาเลย อาจเป็นเพราะว่าวรรณกรรมเยาวชนและนโยบายของรัฐมีแนวคิดที่สอดคล้องกัน คือไม่ต้องการให้ "พื้นที่" แก่คนจนที่เอาเปรียบผู้อื่นทั้งบนหน้ากระดานและในสังคม ราวกับคนจนกลุ่มนี้ไม่ควรค่าพอที่จะถูกกล่าวถึง รัฐจำกัด

¹³ « On fut bientôt si content de lui, qu'on lui confia la gouverne de bien des choses qui étaient au-dessus de son emploi. » (p.111)

¹⁴ « (Les gens qui la voyaient si travailleuse lui donnaient souvent quelque chose avec son pain, ou bien des légumes pour mettre dans le pot ; et quand on faisait de la galette dans les métairies, l'on gardait toujours la part de la petite Jeanne. » (p.51)

¹⁵ « Merci, Blaise, tu es bien bon. » (p.44) ; « ...tu es un brave et honnête garçon, je te l'ai dit ce matin... » (p.209)

พื้นที่ของคนจนผู้ไร้รายได้ให้อยู่ในบ้านพักขอลานหรือจับขังคุก ส่วนวรรณกรรมเยาวชนก็ไม่ยอมให้ตัวละครเหล่านี้ปรากฏตัวในสังคมอุดมคติในเรื่องแม่แต่น้อย

2. ความยากจนในทุกชนชั้นสังคม

การปฏิวัติฝรั่งเศสได้ทำลายระบอบเก่าและสถาบันนครไป แต่ก็เกิดชนชั้นใหม่ขึ้นมาในสังคมฝรั่งเศสคริสต์ศตวรรษที่ 19 และคงความเหลื่อมล้ำสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจต่อไป โดยแบ่งเป็น 4 ชนชั้นหลัก (Magraw, 2002, pp. 13-121) ได้แก่

1. **ชนชั้นขุนนางเก่า (aristocrate)** ผู้ยังครอบครองที่ดินเพาะปลูกและได้ประโยชน์จากค่าเช่าที่
2. **ชนชั้นกลาง (bourgeois)** อันประกอบด้วย แรงงานคอปกขาว พ่อค้า นายธนาคาร นักอุตสาหกรรม ข้าราชการ แรงงานประกอบอาชีพอิสระ คนกลุ่มนี้ได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจ และมีโอกาสสะสมความรู้และความมั่งคั่งเพื่อยกฐานะทางสังคม
3. **ชนชั้นเกษตรกร (paysan)** มีจำนวนราวร้อยละ 50 ของประชากร ภายในชนชั้นนี้ก็มี ความแตกต่างด้านอาชีพและความมั่งคั่งตามที่ดินที่ครอบครอง
4. **ชนชั้นแรงงานคอปกน้ำเงิน (ouvrier)** ที่มีจำนวนมากกว่า 3 ล้านคน ที่ถูกใช้แรงงานอย่างหนัก ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ห่างไกลจากความเป็นมนุษย์ เพื่อแลกกับค่าจ้างที่ไม่พอประทังชีวิต

ส่วนคนเกียจคร้าน ไม่ทำงาน เร่ร่อนขอลานเพื่อประทังชีวิตไปเรื่อย ๆ และ "มีความต้องการที่ผิดศีลธรรม" (livré à de mauvaises passions ; หมายถึงการก่ออาชญากรรมเพื่อตบทรัพย์) นั้นถูกจัดเป็น "ชนชั้นอันตราย" (classe dangereuse) เพราะเป็นภัยต่อสังคม ทำให้คนอื่น ๆ ในสังคมหวาดกลัวการมีอยู่ของตน (Frégier, 1840, p. 11)

ตัวละครยากจนในวรรณกรรมเยาวชนที่ศึกษานั้นมีชนชั้นและอาชีพที่ค่อนข้างหลากหลาย ส่วนมากอยู่ในชนชั้นเกษตรกรลงไปจนถึงชนชั้นคนเร่ร่อนขอลาน โดยในนวนิยายก้าวผ่านวัย (roman d'apprentissage) ที่เล่าชีวิตของตัวละครหลักเป็นระยะเวลายาวนานหลายปีจะเห็นความเปลี่ยนแปลงของอาชีพ (ทั้งก้าวหน้าและถอยหลัง) และชนชั้นอีกด้วย ดังที่เห็นในตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงทางชนชั้นของตัวละครหลักต่อไปนี้

ตารางที่ 2

ชื่อเรื่อง	ตัวละครหลักที่ยากจน		
	ชื่อตัวละคร	ชนชั้น	สถานะ / อาชีพ
<i>François le champi</i>	François	แรงงาน (กำพร้า) > เกษตรกร (มีที่ดิน)	ลูกจ้างในไร่ปศุสัตว์ > เจ้าของโรงสี
<i>La petite Jeanne</i>	Jeanne	เกษตรกร (ล้มละลาย) > ขอทาน > แรงงาน > เกษตรกร (มีที่ดิน)	ขอทาน > แรงงาน > คนรับใช้ > เกษตรกร
<i>Les petites filles modèles</i>	Sophie de Réan	ขุนนางเก่า (กำพร้า)	ไม่มี
<i>Pauvre Blaise</i>	Blaise Anfry	แรงงาน > ชนชั้นกลาง	คนรับใช้ / ลูกจ้างฟาร์มปศุสัตว์ > ที่ปรึกษาการเงิน
<i>Diloy le chemineau</i>	Diloy	แรงงาน > เกษตรกร	ลูกจ้างรายวันของการรถไฟ > เกษตรกร
<i>Le Petit Chose</i>	Daniel Eyssette	ชนชั้นกลาง (ล้มละลาย)	ลูกเจ้าของโรงงานย้อมผ้า > ครู > เจ้าของร้านเครื่องกระเบื้อง
<i>Francinet</i>	Francinet	แรงงาน	ลูกจ้างโรงงานย้อมผ้า
<i>Sans famille</i>	Rémi	คนเร่ร่อน > แรงงาน > ชนชั้นสูง	นักดนตรีเพนเจอร์ > แรงงานเหมือง > ทายาทผู้รับมรดก

ในประเด็นความยากจน ตัวบทที่เลือกศึกษามักบรรยายชีวิตอันทุกข์ยากของคนฝรั่งเศสชนชั้นเกษตรกรและชนชั้นแรงงานเป็นหลัก เพราะเป็นชนชั้นที่ทนทุกข์อยู่กับความยากจนเรื้อรัง (*pauvreté chronique*) ลำบากตั้งแต่รุ่นพ่อแม่มาจนรุ่นลูก พ่อแม่มักประกอบอาชีพที่มีรายได้ต่ำ เช่น ใช้แรงงาน (*Sans Famille*, *Diloy le chemineau*) เกษตรกร (*François le champi*, *Francinet*, *La petite Jeanne*) คนรับใช้ (*Pauvre Blaise*) จนตัวละครลูกต้องทำงานเพื่อจุนเจือครอบครัวตั้งแต่ยังเด็ก เมื่อความยากจนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ตัวละครเหล่านี้จะไม่ต่อสู้เพื่อหลุดพ้นจากความยากจน ต้องการมีชีวิตที่สุขสบายอย่างพอเหมาะพอควร และพึงพอใจกับงานรายได้ต่ำของตน พวกเขาทำงานเพื่อเก็บออมและได้มีชีวิตที่สุขสบายตามอัตภาพในบั้นปลายของชีวิตหรือเพื่อให้ครอบครัวของตนไม่ต้องอดอยากและตกทุกข์ได้ยากจนเกินไป ในเรื่อง *Sans famille* ตัวละครพ่อเลี้ยงไปเป็น

กรรมกรที่ปารีสเพื่อเก็บเงินมาใช้ชีวิตบั้นปลายกับภรรยาที่ชนบทบ้านเกิด¹⁶ ส่วนในหนังสือฝึกอ่านเรื่อง *Francinet* ตัวละครหลักก็ทำงานกรรมกรในโรงงานย้อมผ้าโดยไม่คิดว่าสภาพโรงงานที่มีดเพราะมีหน้าต่างเพียงบานเดียวจะเป็นอันตรายต่อสุขภาพเพราะเคยชินกับบ้านที่มีด ซอมซ่อ และน่าหดหู่อยู่แล้ว¹⁷

ในนวนิยายเรื่อง *François le champi, Pauvre Blaise* และ *Diloy le chemineau* ตัวละครเอกมาจากชนชั้นเกษตรกรและชนชั้นแรงงาน ได้รับข้อเสนอจากนายจ้างชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูงว่าจะช่วยเหลือด้านทรัพย์สินเงินทอง แต่ตัวละครทั้งสามปฏิเสธ เนื่องจากพอใจในสิ่งที่ตนมีแม้บางครั้งจะหมายถึงการดำเนินชีวิตอย่างยากลำบากหรือการทำงานหนักที่ต้องใช้แรงงานต่อไป พรองซ์ (François le champi) ตอบนายจ้างผู้เป็นกังวลว่าเขาไม่พอใจสภาพการทำงาน ว่าตน "ได้รับสิ่งตอบแทนมากเท่าที่ปรารถนาแล้ว"¹⁸ แบลส (*Pauvre Blaise*) ตอบเจ้านายผู้มาเสนอว่าจะให้การศึกษาและเงินทองมากพอที่จะใช้ไปตลอดชีวิตว่า "ผมไม่ต้องการอะไร ไม่อยากเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ ไม่อยากใช้ชีวิตแบบคนขี้เกียจ ผมจะหากินด้วยวิธีเดียวกับพ่อของผมโดยมีพระผู้เป็นเจ้าคอยสนับสนุน"¹⁹ ส่วนดิลัว (*Diloy le chemineau*) ได้รับข้อเสนอจากนายพลที่เขาเคยช่วยชีวิตไว้ ว่าอยากช่วยเหลือทุกเรื่องเพื่อเป็นการตอบแทน แต่เขาปฏิเสธว่า "ตราบใดที่ผมนั่งมีงานทำ คงไม่จำเป็นต้องรบกวนท่านทั้งสอง พระผู้เป็นเจ้าไม่เคยทำให้ผมลำบากเลย จนถึงตอนนี้ ผมกับภรรยาและลูก ๆ ก็ไม่เคยขัดสนอะไร [...] ตราบใดที่เรามีกินและมีเสื้อผ้าสวมใส่ เราคงไม่ขอไปมากกว่านี้หรอกครับ"²⁰

จากตัวอย่างในข้างต้น จะเห็นว่าตัวละครเหล่านี้ไม่ได้ต้องการร่ำรวยขึ้นจนสามารถเลื่อนชนชั้นได้ ขอเพียงดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่ขัดสนจนเกินไปก็เพียงพอ ในตอนจบ บางตัวละครที่ได้รับหรือตอบรับข้อเสนอของชนชั้นที่สูงกว่า อาจได้เลื่อนจากชนชั้นแรงงานไปเป็นชนชั้นเกษตรกร แต่ก็ไม่สามารถเลื่อนไปอยู่ที่ชนชั้นกลางได้เลย

¹⁶ « Quand il serait vieux, il reviendrait vivre près de sa vieille femme et avec l'argent qu'ils auraient amassé... » (p.12)

¹⁷ « Son travail devait consister à tourner le moulin à l'indigo. La pièce où se trouvait ce moulin était une sorte de cave très obscure. Une seule petite fenêtre avait jour sur la cour d'entrée, et encore était-elle masquée par un rideau de plantes grimpantes. [...] À coup sûr, le lieu de travail destiné à Francinet n'était ni gai, ni agréable ; mais l'enfant, habitué déjà à une maison sombre, pauvre et triste, n'y fit guère attention au premier abord. » (p.6)

¹⁸ « Je suis aussi bien récompensé que je peux le souhaiter. » (p.114)

¹⁹ « Je n'ai besoin de rien ; je ne veux pas sortir de ma condition, ni mener la vie d'un paresseux ; je gagnerai mon pain comme a fait mon père, et, avec l'aide du bon Dieu... » (p.290)

²⁰ « Tant que j'aurai de l'ouvrage, j'espère ne pas avoir à importuner monsieur et madame. Le bon Dieu ne m'a jamais fait défaut ; jusqu'à présent ma femme et mes enfants n'ont manqué de rien. [...] Pourvu que nous ayons du pain et de quoi nous couvrir, nous n'en demandons pas davantage. »

ฟรองซิน (Francinet) ไม่ได้รับข้อเสนอใดจากตัวละครร้ายในเรื่อง เขาจึงทำงานเพื่อเป็นที่พึ่งให้แม่เพราะครอบครัวยังยากจนเหมือนเดิม²¹ ฟรองซัว (François le champi) ปฏิเสธความช่วยเหลือจากนายจ้าง แต่โชคดียังได้รับเงินมรดกและพบสมบัติในบ้านของแม่อุปถัมภ์จนร่ำรวยขึ้น ถึงกระนั้นก็ยังต้องทำงาน²² ดิลัว (Diloy le chemineau) พึ่งพอใจในการทำสวนผักต่อไปและมีความสุข²³

ส่วนตัวละครที่ยอมตอบรับข้อเสนอที่สามารถ "พลิกชีวิต" ของตนได้ในตอนท้ายเรื่องคือเรมี (Sans famille) ผู้พบพ่อแม่ที่แท้จริงผู้มีฐานะดีและกลายเป็นผู้สืบทอดปราสาทเก่าแก่ในประเทศอังกฤษ²⁴ และแบลส (Pauvre Blaise) ผู้ได้รับมรดกและความรักจากครอบครัวเจ้านายผู้ให้ทั้งทรัพย์สินและการศึกษา ปฏิบัติกับเขาเยี่ยงคนในครอบครัว เมื่อเติบโตขึ้นจึงได้เป็นที่ปรึกษาด้านการเงินให้แก่เจ้านายของตน²⁵ ตัวละครทั้งสองได้เลื่อนชนชั้นขึ้นจากสิ่งที่ผู้อื่นหยอঁยแหย่ให้ไม่ว่าจะด้วยโชคชะตาหรือความพึงพอใจส่วนตัวก็ตาม เป็นการหลุดพ้นจากความยากจนที่เกิดขึ้นได้ยากในสังคมที่แบ่งชนชั้นชัดเจน (Welskopp, 2002, p. 154) แต่ความเป็นไปได้อันน้อยนิดทั้งสองเรื่องก็ทำให้เกิดความบันเทิงคล้ายนิทานมหัศจรรย์ (conte merveilleux) เสียมากกว่าการสะท้อนความเป็นจริงในสังคม จึงกล่าวได้ว่าวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ได้สร้างโครงเรื่องที่นำติดตามที่ผู้อ่านจะคอยเอาใจช่วยตัวละครที่ยากจนให้พบความสุขในตอนท้ายเรื่อง

ตัวละครชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูงที่ประสบวิกฤติจนตกอับ (Les petites filles modèles, Le Petit Chose) จะพยายามต่อสู้เพื่อหลุดพ้นจากความยากจนชั่วคราวที่ตนประสบหลังจากที่เคยมีชีวิตที่สุขสบายมาก่อน ชีวิตที่สุขสบายมักถูกนำเสนอในช่วงต้นเรื่องเพื่อทำให้ผู้อ่านเข้าใจผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงกะทันหันต่อสภาพความเป็นอยู่ของตัวละครและทางเลือกในชีวิตของตัวละครในเวลาต่อมา ตัวละครเหล่านี้เผชิญภาวะความยากจนชั่วคราว (pauvreté transitoire) จากวิกฤตการณ์ที่คาดไม่ถึง ได้แก่ สูญเสียสมาชิกครอบครัว โดยเฉพาะหัวหน้าครอบครัว (Les petites filles modèles) และธุรกิจของครอบครัวล้มละลาย (Le Petit Chose) ซึ่งตัวละครเด็กเหล่านี้ได้รับการศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูมาแล้วตั้งแต่เมื่อครั้งสถานะการเงินของครอบครัวยังเป็นปกติ และยังมีเครือข่ายคนรู้จักอีกมาก จึงมีทางเลือกในชีวิตที่หลากหลายกว่ากลุ่มตัวละครยากจนเรื้อรัง ไม่ว่าจะเป็น

²¹ « Francinet toujours pauvre, c'est vrai, mais ayant une famille, une mère dont il devenait le soutien... » (p.375)

²² « ...je pourrais, en vous logeant, en travaillant avec vous et en élevant vos enfants, m'acquitter envers toi de tout le bien que tu m'as fait. » (p.180)

²³ « Diloy est le plus heureux des hommes, il a fait de son jardin un potager merveilleux... »

²⁴ « Le petit misérable, qui, enfant, a passé tant de nuits dans les granges, dans les étables ou au coin d'un bois à la belle étoile, est maintenant l'héritier d'un vieux château historique... » (p.398)

²⁵ « Quand Blaise devint grand, il aida le comte dans l'administration de sa fortune, et devint son homme de confiance, son conseiller intime. » (p.170)

การเข้ากับสังคมเดิมได้รวดเร็ว (*Les petites filles modèles, Le Petit Chose*) หรือการประกอบอาชีพที่ใช้ความรู้มากกว่าแรงงาน (*Le Petit Chose*) จนสามารถก้าวพ้นความยากจนไปได้ในตอนจบ

นวนิยายเรื่อง *Les petites filles modèles* นั้นเป็นนวนิยายเล่มที่สองของของนวนิยายไตรภาค (trilogie) ที่เล่าถึงตัวละครชื่อโซฟี (Sophie) บุตรสาวของตระกูลขุนนางเก่า ย่อหน้าแรกของบทที่โซฟีปรากฏตัวใน *Les petites filles modèles* ได้สรุปชีวิตของโซฟีในช่วงระยะเวลาสองปีหลังจากออกเดินทางว่า แม่ของโซฟีเสียชีวิตในเหตุเรืออัปปาง ส่วนพ่อของเธอเสียชีวิตหลังแต่งงานใหม่ได้ไม่นานนัก โซฟีกลายเป็นเด็กกำพร้าอาศัยอยู่กับแม่เลี้ยงใจร้ายในที่ดินของพ่อที่หตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับปราสาทของตระกูลเดอเฟลอร์วิลล์ ซึ่งเป็นเพื่อนกับพ่อและแม่ของโซฟีมาแต่เก่าก่อน โซฟีก็เป็นเพื่อนเล่นกับบุตรสาวตระกูลดังกล่าวมาตั้งแต่ในนวนิยายเล่มแรก จึงทำให้ทั้งสองตระกูลพบปะกันบ่อยครั้ง เมื่อขุนนางตระกูลเดอเฟลอร์วิลล์ทราบว่าโซฟีถูกทำร้ายทางร่างกายและจิตใจ อีกทั้งยังถูกละเลย²⁶ จึงตัดสินใจรับเธอมาดูแลชั่วคราวระยะหนึ่ง แม้ว่ากรณีของโซฟีนั้นถือเป็นการทารุณกรรม (maltraitance) มากกว่าภาวะความยากจน แต่สภาพความเป็นอยู่ของโซฟีนั้นตรงกับรูปแบบความยากจนที่ขาดสิ่งจำเป็นพื้นฐาน โซฟีไม่เคยได้กินจนอิ่มท้องก่อนจะมาอาศัยอยู่ที่บ้านเดอเฟลอร์วิลล์²⁷ ถูกจำกัดปริมาณอาหารและน้ำดื่ม²⁸ ไม่ได้เรียนหนังสือแม้จะอายุหกขวบแล้วก็ตาม (ในจดหมายที่เธอเขียน เธอสะกดคำผิดเกือบทุกคำ รวมถึงชื่อของเธอเองด้วย²⁹) ดังนั้น เมื่อแม่เลี้ยงขอให้บ้านเดอเฟลอร์วิลล์รับดูแลโซฟีช่วงที่แม่เลี้ยงออกเดินทาง มาตามเดอเฟลอร์วิลล์พยายามให้โซฟีได้กลับมามีชีวิตที่ดีเทียบเท่าครั้งที่พ่อและแม่ของเธอยังมีชีวิตอยู่ โดยเนื้อเรื่องหลังจากนี้จึงจบเป็นการอบรมขัดเกลาโซฟีให้มีคุณสมบัติต่าง ๆ ที่หญิงชนชั้นสูงพึงมี จึงกล่าวได้ว่า นอกจากความเมตตาแล้ว โซฟีหลุดพ้นจากความลำบากได้เพราะเครือข่ายของพ่อแม่ที่เสียชีวิตไปแล้วและชนชั้นทางสังคมดั้งเดิมของเธอทำให้เธอไปมาหาสู่ตระกูลเดอเฟลอร์วิลล์ได้บ่อยครั้ง และทำให้มาตามเดอเฟลอร์วิลล์รับเธอเข้ามาอยู่ในบ้าน โซฟีผู้เคยมีสภาพอยู่ที่ดินนั้นยินดีกับชีวิตใหม่ยิ่งนัก³⁰ ถึงกระนั้น เรื่อง *Les petites filles modèles* ก็ไม่สามารถแสดงกระบวนการก้าวข้ามความทุกข์ยากของโซฟีได้ครบถ้วน เนื่องจากระยะเวลาในการ

²⁶ « ...je serai si heureuse avec vous ! Jamais battue, jamais injustement grondée, je ne serai plus seule... [...] Il m'arrive bien souvent de pleurer plusieurs heures de suite, sans que personne y fasse attention, sans que personne cherche à consoler. » (pp.108-109)

²⁷ « Sophie n'avait plus besoin de voler de pain pour satisfaire son appétit ; on lui en donnait tant qu'elle en voulait. » (p.127)

²⁸ « Rien absolument, jusqu'au dîner, et à dîner un verre seulement. » (p.109)

²⁹ « Mais chère amie, veuné dinné chés moi demain , mamman demand ça à votr mamman ; nous dinron à sainq eure pour joué avan é allé promené aprais. Je pari que j'ai fé de fêtes ; ne vous moké pas de moi, je vous pri ! Sophie, votr ami. » (p.105)

³⁰ « Sophie était depuis quinze jours à Fleurville ; elle se sentait si heureuse... » (p.127)

ดำเนินเรื่องสั้นกว่าหนึ่งปี โซฟียังคงอายุหกขวบเท่าเดิมตลอดทั้งเรื่อง เธอไม่ได้คลายปมปัญหาความสัมพันธ์กับแม่เลี้ยง จึงไม่อาจรู้ได้ว่าชีวิตของโซฟีจะเป็นอย่างไรเมื่อแม่เลี้ยงกลับมารับเธอ ในขณะที่ *Le Petit Chose* ซึ่งเป็นนวนิยายก้าวผ่านวัย มีระยะเวลาดำเนินเรื่องตั้งแต่ตัวละครยังเด็กจนเข้าสู่วัยแต่งงาน ผู้อ่านจะเห็นความเปลี่ยนแปลงของตัวละครและหนทางการก้าวพ้นความยากจนได้ละเอียดและชัดเจนมากกว่า

Le Petit Chose กล่าวถึงครอบครัวพ่อค้าผ้าล้มละลายจากเหตุไฟไหม้โรงงานถึงสองครั้งและวิกฤติเศรษฐกิจที่เป็นผลจากการปฏิวัติปีค.ศ. 1818 ลูกชายทั้งสองต้องออกจากโรงเรียนเพื่อทำงานเพื่อเลี้ยงตนเอง พี่ชายคนโตได้ออกเดินทางมาหางานที่กรุงปารีส เนื่องจากเขาอ่านออกเขียนได้จึงได้งานเสมียนในทันที³¹ ส่วนน้องชายนั้นได้รับจดหมายเชิญจากเพื่อนของบิดาซึ่งเป็นผู้อำนวยการเขตการศึกษาว่าจะรับเข้าบรรจุเป็นครู ผู้อำนวยการทราบเรื่องปัญหาเศรษฐกิจในครัวเรือนของครอบครัวนี้เป็นอย่างดีจึงให้ความช่วยเหลือ³² แม้ในช่วงที่เรื่องดำเนินไป ตัวละครทั้งสองต้องใช้ชีวิตอย่างมัยยัสส์และอาศัยอยู่ในที่พักสภาพทรุดโทรม แต่พี่ชายก็ทำงานอย่างขยันขันแข็งเพื่อให้น้องชายได้เขียนบทกวีตามความฝัน แต่งานของเขาก็ไม่ใช่งานกรรมกร ยังมีเวลาพักผ่อนพบปะเพื่อนฝูงในวงสังคมชนชั้นกลางด้วยกันอยู่เสมอ ในตอนท้ายเรื่อง ตัวละครพี่ชายเสียชีวิต ส่วนน้องชายนั้นละทิ้งความฝันการเป็นนักเขียน เขาแต่งงานกับลูกสาวของเพื่อนมารดาที่ร่ำรวยจากการขายเครื่องกระเบื้องและได้เป็นผู้สืบทอดกิจการ จะเห็นว่าตัวละครทั้งสองไม่ได้ก้าวพ้นความยากจนด้วยตนเอง พี่ชายเสียชีวิตก่อนจะทำความฝันให้เป็นจริง ส่วนน้องชายไม่ได้สานฝันของพี่ชายแต่อย่างใดและได้รับการอุปถัมภ์จากเครือข่ายของบิดามารดาซึ่งเป็นชนชั้นกลางมาโดยตลอด ไม่ได้ใช้ชีวิตยากลำบากเท่ากับชนชั้นชาวนาหรือกรรมกรแต่อย่างใด การแก้ปัญหาความยากจนชั่วคราวของครอบครัวนี้จึงทำได้ภายในช่วงเวลาไม่ถึงหนึ่งชั่วอายุคนเสียด้วยซ้ำไป

สรุปได้ว่านอกจากการนำเสนอภาพความยากจนที่เกิดขึ้นได้กับทุกชนชั้นแล้ว วรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยังชวนให้ผู้อ่านตั้งคำถามเกี่ยวกับความคาดหวังของสังคมและคำจำกัดความของความสำเร็จอีกด้วย ตัวละครชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่เคยชินกับความเป็นอยู่ที่ดีจะคาดหวังให้ตนได้กลับไปอยู่ในตำแหน่งเดิมในสังคมเพื่อได้มีชีวิตสุขสบาย ความสำเร็จของตัวละครกลุ่มนี้คือการก้าวพ้นจากความลำบากให้ได้เร็วที่สุด ส่วนตัวละครชนชั้นล่างผู้ไม่ได้ต้องการปิ่นบันไดทางสังคมได้เสนอหนทางแห่งความสุขนอกเหนือไปจากทรัพย์สินศฤงคาร ก็คือความสุขตามอัตภาพในตอนจบเรื่อง แม้จะต้องทำงานไปชั่วชีวิตก็ตาม (ดิฉันได้ทำงานที่รัก พร่องชั่วได้แต่งงาน

³¹ « Heureusement la Providence m'a protégé tout de suite, et m'a fait rencontrer un vieux marquis chez lequel je suis entré comme secrétaire. » (p.108)

³² « Nous allons donc faire de toi un maître d'étude... À ton âge, avec cette taille et cette figure-là, le métier te sera plus dur qu'à un autre... Mais enfin, puisqu'il le faut, puisqu'il faut que tu gagnes ta vie, mon cher enfant, nous arrangerons cela pour le mieux... » (pp.44-45)

กับหญิงที่รักและดูแลโรงเรียนเป็นสมบัติของภรรยา แบลสได้เรียนหนังสือและเป็นที่ปรึกษาด้านการเงินให้เจ้านายของตน พรองซิเนทำงานจนเป็นที่พึ่งให้แม่ได้)

ทั้งนี้ แม้ตัวละครส่วนมากจะไม่ดิ้นรนเพื่อเลื่อนฐานะ แต่พวกเขาก็พยายามอย่างยิ่งเพื่อให้ชีวิตของตนสุขสบายขึ้น วรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้นำเสนอหนทางหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก (*la misère*) และความยากจนสาหัส (*la pauvreté extrême*) ไว้สองทางคือการศึกษาและการได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น โดยตัวละครยากจนจากวรรณกรรมทุกเรื่องที่เลือกมาศึกษาล้วนพบทางออกไม่ว่าทางหนึ่งทางใด หรือในบางเรื่องก็ได้พบทั้งสองทาง

3. หนทางบรรเทาความยากจน

ทุกสังคมมนุษย์ต่างเพียรพยายามในการขจัดปัญหาความยากจน ความยากจนของปัจเจกสามารถส่งผลกระทบต่อด้านลบต่อสังคมและประเทศ ผ่านการชะลอตัวทางเศรษฐกิจมหภาค รวมถึงการขัดขวางการจัดระเบียบสังคมอีกด้วย ความยากจนจึงไม่ใช่ปัญหาของใครคนใดคนหนึ่งแต่เป็นปัญหาสังคมที่ทุกคนต้องร่วมรับผิดชอบ เนื่องจากสาเหตุของความยากจนมีความซับซ้อน อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่หลากหลายทั้งระดับปัจเจก ชุมชน สังคม และโครงสร้างมหภาค ความยากจนเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก ไม่มีสูตรสำเร็จหรือวิธีการใดวิธีใดวิธีหนึ่งในการแก้ปัญหาดังกล่าว ในวรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงได้นำเสนอหนทาง "บรรเทา" ความยากจนไว้สองประการ คือการศึกษาซึ่งเป็นนโยบายของภาครัฐ และความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ที่มาจากการกุศลของภาคประชาชน

3.1 การศึกษา

ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 สังคมเริ่มตระหนักถึงสิทธิของแรงงานเด็กและความสำคัญของการศึกษามากขึ้น เมื่อเด็กชนชั้นล่างจะต้องกลายเป็นแรงงานสำคัญของภาคอุตสาหกรรม โรงเรียนและสถานเลี้ยงเด็กจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อสร้างแรงงานที่มีประสิทธิภาพและมีระเบียบวินัยการทำงานในอนาคต ในบท « *Le pauvre doit s'instruire* » ในนวนิยายเรื่อง *Francinet* กล่าวถึงอันตรายของการไม่รู้หนังสือ เพราะถ้าอ่านกฎหมายไม่ออกก็จะไม่ทราบว่าตนทำผิดหรือไม่³³ และไม่ทราบว่าตนถูกเอาเปรียบเรื่องค่าจ้างหากคำนวณเลขไม่เป็น³⁴

ในปีค.ศ. 1833 รัฐบาลฝรั่งเศสผลักดันการศึกษาให้เป็นนโยบายหลัก โดยรัฐออกกฎหมายตั้งโรงเรียนประถม 1 โรงต่อประชากร 500 คน และในปีค.ศ. 1841 ก็ออกกฎหมายแรงงานเด็กฉบับแรก กำหนดอายุขั้นต่ำ

³³ « N'est-ce pas une inconséquence effrayante que de ne pas savoir lire ces lois humaines qui peuvent vous condamner à l'amende, à la prison, ou même à la mort ? » (p.39)

³⁴ « ...si tu n'as pas appris à compter, si tu ne sais pas calculer ce que tu as le droit de réclamer, tu ignores les conditions mêmes auxquelles l'existence du travailleur est attachée. » (p.39)

แรงงานเด็กที่ 8 ปี เด็กอายุต่ำกว่า 12 ปีห้ามทำงานเกิน 8 ชั่วโมงต่อวัน เด็กอายุ 12-16 ปีสามารถทำงานเต็มที่ไม่เกิน 12 ชั่วโมงต่อวัน ในปีค.ศ. 1867 ปรากฏกฎหมายบังคับตั้งโรงเรียนหญิง 1 โรงต่อประชากร 500 คน ถึงกระนั้น เด็กที่ไปโรงเรียนก็ยังคงเป็นเด็กชนชั้นกลางขึ้นไป ส่วนชนชั้นแรงงานยังไม่เห็นความจำเป็นของการศึกษา เพราะคิดว่าเด็กคือแรงงานสำคัญที่ช่วยจุนเจือครอบครัวได้แม้จะเป็นแรงงานค่าแรงต่ำก็ตาม จนเมื่อเข้าสู่ยุคสาธารณรัฐที่ 2 จึงมีการปฏิรูปกฎหมายแรงงานเด็กฉบับที่ 2 กำหนดอายุขั้นต่ำที่จ้างเป็นแรงงานได้คือ 12 ปี ส่วนเด็กอายุต่ำกว่า 12 ปี ต้องเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนอย่างน้อย 2 ชั่วโมงต่อวัน และแรงงานอายุต่ำกว่า 15 ปีที่ไม่มีประกาศนียบัตรการศึกษาระดับประถมห้ามทำงานเกิน 6 ชั่วโมงต่อวัน (Heywood, 1988, pp. 237-318)

ประเด็นเรื่องเด็กขาดการศึกษาในชนชั้นชาวนาและชนชั้นแรงงานถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งในวรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งมักมาพร้อมกับประเด็นความยากจนเสมอ การศึกษาถูกนำเสนอว่าเป็นหนทางที่จะช่วยให้ตัวละครที่ยากจนมีทางเลือกในชีวิตมากขึ้น แม้ว่าจะยังไม่สามารถเลื่อนชนชั้นได้ก็ตาม

ในเรื่อง *Sans famille* เรมีถูกขายให้คณะละครเร่ ซึ่งเขาจะไม่สามารถหลุดพ้นจากชีวิตที่เสี่ยงอันตรายได้เลยหากไม่ได้รับการศึกษา โชคดีที่หัวหน้าคณะชื่อวิตาลิส (Vitalis) มีเมตตาต่อเขาไม่น้อย จึงสอนให้เขาอ่านหนังสือและสอนภูมิศาสตร์ซึ่งสิ่งนี้จะช่วยให้เขาเอาตัวรอดได้ในฐานะเด็กในคณะละครเร่ ในบท « J'apprends à lire » เรมีได้เรียนทั้งพยัญชนะ การสะกดคำ ภูมิศาสตร์ และไวยากรณ์ ความรู้เหล่านี้มีประโยชน์เมื่อวิตาลิสเสียชีวิต เรมีดำเนินชีวิตต่อโดยการเล่นดนตรีข้างถนนในเมืองต่าง ๆ จนเก็บเงินได้มากพอซื้อตั๋วกลับไปให้ครอบครัวที่เคยเลี้ยงดูเขา มา เรมีจะหลุดพ้นจากความยากจนได้ในตอนท้ายเรื่อง เพราะเขาได้พบพ่อแม่ที่แท้จริงซึ่งเป็นคนร่ำรวย จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาช่วยให้เขามีชีวิตรอดได้แต่ไม่ได้ผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอันยิ่งใหญ่

ส่วนเรื่อง *Pauvre Blaise* ผู้เขียนได้สอดแทรกความสำคัญของการเฝ้าหาความรู้ไว้ตลอดทั้งเรื่อง เช่น ตัวละครพ่อต้องการให้ลูกไปทำงานหรือไปโรงเรียนมากกว่าใช้ชีวิตอย่างไม่มีจุดหมาย³⁵ การไปเรียนคำสอนศาสนาพร้อมกับทำงานหาเงิน³⁶ การยกย่องการอ่านว่าเป็น "รสนิยมที่ฉลาดและมีประโยชน์"³⁷ เป็นต้น ในตอนท้ายเรื่องแบลสได้เลื่อนชนชั้นจากลูกคนรับใช้ที่มาเป็นทีปกริษาด้านการเงินให้แก่เจ้านายของตน แต่ไม่ระบุนว่าการได้รับตำแหน่งนี้สืบเนื่องจากที่เขาได้รับการศึกษาในโรงเรียน หรือเป็นเพราะการศึกษาด้านศีลธรรมของคริสต์ศาสนาและความดีที่เขาสั่งสมมาโดยตลอด ซึ่งเป็นคุณค่าที่ Comtesse de Ségur ยกย่องให้อยู่เหนือการศึกษาตามรูปแบบของรัฐ และเมื่อตัวละครชนชั้นสูงต้องการตอบแทนน้ำใจของแบลส ก็เป็นการมอบหนังสือสำหรับไปโบสถ์³⁸ แต่ไม่

³⁵ « Tu pourrais avoir raison ; travaille, va à l'école, ce sera mieux pour toi que courailler et paresser toute la journée. » (p.25)

³⁶ « J'irai travailler aux champs avec les garçons de ferme » (p.158) ; « ...Blaise était au catéchisme » (p.161)

³⁷ « ...ce goût si sage et si utile. » (p.347)

³⁸ « Tu auras tes livres pour ta première communion... » (p.347)

มีฉากใดที่กล่าวถึงหนังสือหรือการไปโรงเรียนของรัฐเลย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าในกรณีของนวนิยายเรื่อง *Pauvre Blaise* ไม่สอดคล้องกับสมมติฐานว่า "การศึกษาทำให้ชีวิตของตัวละครยากจนดีขึ้น" เพราะการเรียนคำสอนทางศาสนาเป็นการ "เพิ่มพูนศีลธรรม" มากกว่า "สร้างเสริมความรู้ทางโลก" ที่ทำให้ตัวละครมีทางเลือกในชีวิตมากขึ้น

ในทางกลับกัน หนังสือฝึกอ่านเรื่อง *Francinet* นำเสนอปัญหาความยากจนและการบรรเทาความทุกข์จากความยากจนด้วยการศึกษา เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือประกอบบทเรียน ใช้ในโรงเรียนรัฐทั่วไป จึงกล่าวได้ว่าจุดประสงค์ของผู้เขียนคือการชี้ให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการรู้หนังสือและตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เพื่อที่จะได้เป็นอย่างตัวละครหลักที่ชื่อฟรอนซิน ซึ่งเป็เด็กยากจนมากและไม่ได้ไปโรงเรียนเพราะต้องทำงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัวในโรงงานย้อมผ้า โดยมารดาของเขาก็เห็นด้วยกับการทำงาน³⁹ แม้ฟรอนซินก็ได้ตัดพ้อชะตาชีวิตอันเหนื่อยยากที่เกิดจากความไม่เท่าเทียมทางเศรษฐกิจในสังคมฝรั่งเศส⁴⁰ แต่เขาก็ได้เปลี่ยนทัศนคติไปเมื่อตัวละครชื่อเอเม (Aimée) หลานสาวของเจ้าของโรงงาน เป็นผู้ชี้แนะให้ฟรอนซินเห็นคุณค่าของการศึกษาทั้งในด้านความรู้และความสนุกสนานที่เหมาะสมกับเด็กมากกว่าการทำงานหนัก⁴¹ โดยเอเมได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความยากจนเรื้อรังของคนงานในสมัยนั้น (อยู่ในสภาวะยากจนมาตั้งแต่เกิดและอาจต้องทำงานที่ได้ค่าจ้างน้อยไปตลอดชีวิต) ว่า "เกิดมาจนก็เป็นเหมือนความทุกข์อย่างหนึ่ง [...] สิ่งแรกที่จะบรรเทาทุกข์นั้นได้คือการเรียนหนังสือ คนงานที่ได้รับการศึกษาที่ดีจะรู้สึกว่าคุณค่าขึ้นทวีคูณ เขาจะมองเห็นค่าของตนเองมากขึ้น และผู้อื่นรอบตัวที่รู้จักเขาก็จะเห็นค่าในตัวเขามากขึ้นเช่นกัน"⁴²

อย่างไรก็ตาม แม้ฟรอนซินได้รับการศึกษารูปแบบเดียวกับเอเม ได้รับการอบรมสั่งสอนจากครูคนเดียวกันและมีความรู้เท่าเทียมกัน แต่ทั้งสองตัวละครก็ยังคงอยู่ในชนชั้นเดิมของตนเมื่อตอนจบเรื่อง เอเมได้เข้าศึกษาในโรงเรียนกินนอนที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งในปารีส⁴³ ส่วนฟรอนซินยังคงทำงานเป็นคนงานคอปน้ำเงินในโรงงานย้อมผ้าแห่งเดิม เพียงแต่เป็นคนงานที่มีความรู้มากขึ้นเท่านั้น⁴⁴ เพราะ "งาน" คือหน้าที่ที่พลเมืองพึงปฏิบัติ⁴⁵ การ

³⁹ « ...tu aides ta mère à gagner le pain de la famille ; c'est beau... » (p. 30)

⁴⁰ « Mon riche frère aux mains oisives, Je suis fils de Dieu comme vous ! Nous sommes d'inégaux convives ; Dans le banquet servi pour tous. » (pp. 23-24)

⁴¹ « Lorsque, dans ma journée, j'ai goûté la joie d'avoir bien fait mon devoir, et ensuite le plaisir de m'être amusée sans remords et sans arrière-pensée... » (p. 30)

⁴² « Naître pauvre, mon enfant, est regardé comme un malheur. [...] le premier remède à ce malheur, c'est de t'instruire. L'ouvrier qui a un bon fonds d'éducation sent bientôt que sa valeur a doublé. Il s'estime davantage, et il est aussi estimé davantage par tous ceux qui le connaissent. » (p.39)

⁴³ « Aimée devait entrer dans l'un des meilleurs pensionnats de Paris » (p.374)

⁴⁴ « Aussi Francinet devient-il un jeune ouvrier aussi instruit qu'intelligent et bon » (p.379)

⁴⁵ « ...il se remet à ses occupations et à ses devoirs [...], c'est le travail... » (p.373)

ที่เขาอ่านออกเขียนได้และคำนวณเลขเป็นทำให้ได้รับความไว้วางใจจากนายจ้างให้ทำบัญชี แต่ก็ยังต้องทำงานใช้แรงงานอยู่ ไม่สามารถหลุดพ้นจากสถานะคนงานของใครไปได้⁴⁶ คล้ายกับในเรื่อง *La petite Jeanne* ที่เป็นหนังสืออ่านประกอบบทเรียนเช่นกัน ตัวละครเอกชื่อฌาน (Jeanne) เป็นขอทานและแรงงานรับจ้างทั่วไป เธอได้รับเมตตาจากครอบครัวขุนนางเก่าที่เอ็นดูให้เงินและข้าวของเครื่องใช้รวมถึงให้การศึกษา ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาที่จะเปลี่ยนชีวิตของคนยากจนไปตลอดชีวิต⁴⁷ แม้ว่าเมื่อฌานเติบโตขึ้น อาชีพที่เธอสามารถประกอบได้ก็ยังคงเป็นงานใช้แรงงานอย่างคนรับใช้ (domestique) ของชนชั้นกลาง ที่ทำได้ทั้งงานใช้แรงงานและสอนหนังสือให้ลูกของนาย จึงเป็นที่รักของนายทั้งสองมาก นายจ้างหวังดีกับหล่อนจึงคอยบอกให้ซื้อที่ดินเก็บไว้ จนแต่งงานออกไปก็ทำการเกษตรบนที่ดินของตัวเองได้

นวนิยายทั้งสามเรื่อง (*Francinet, Pauvre Blaise, La petite Jeanne*) แสดงให้เห็นว่าลำพังการศึกษาไม่อาจสร้างความเสมอภาคระหว่างชนชั้นตามที่พรองซินได้คาดหวังไว้ บทบาทของการศึกษาในทั้งสามเรื่องนี้สอดคล้องกับค่านิยมเรื่องการศึกษาในความจริง คือเป็นการเพิ่มโอกาสให้ชนชั้นล่างได้มีความรู้ เป็นแรงงานที่มีคุณภาพในระบบอุตสาหกรรมและการทำงาน

สิ่งที่ผู้เขียนวรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 มักให้ความสำคัญยิ่งกว่าการศึกษาคือ "ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์" (la charité) ตามหลักคริสต์ศาสนา (ในทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่า "การกุศล") ซึ่งจะเป็นสิ่งที่คนรวยและคนจนมีเสมอกันได้อย่างเท่าเทียม เช่น เอมีได้ทำหน้าที่ "ผู้มอบโอกาส" แก่คนจน (ชักนำเข้าสู่การศึกษา) ถือเป็นพันธกิจของคนมั่งมีตามหลักคริสต์ศาสนา เป็นคุณสมบัติที่ตัวละครชนชั้นกลางขึ้นไปพึงมีเช่นเดียวกับครอบครัวขุนนางเก่าที่ช่วยเหลือแบลสและฌานด้านเงินทุนและการศึกษา ความช่วยเหลือจากคนมั่งมีจึงมักเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในชีวิตของตัวละครยากจนในวรรณกรรมเยาวชนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นไป และการจับคู่ระหว่างตัวละครเอกที่ร่ำรวยและยากจนเพื่อนำเสนอแนวคิดเรื่องความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์หรือการกุศลที่ได้ช่วยเหลือคนยากจนพบได้ในนวนิยายทุกเรื่องที่เลือกมาศึกษา

3.2 ความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์และการกุศล

เนื่องจากรัฐยังคงคิดว่าสาเหตุของความยากจนเป็นปัญหาของบุคคลมากกว่าปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างสังคม เพราะแต่ละบุคคลมีพฤติกรรม ลักษณะพฤติกรรม ความเคยชิน ความเชื่อ และรูปแบบการใช้ชีวิตต่างกัน อาจส่งผลให้ความสามารถในการทำงานและการพัฒนาตนเองของปัจเจกบกพร่องจนต้องเผชิญกับความยากจน

⁴⁶ « On fut bientôt si content de lui, qu'on lui confia la gouverne de bien des choses qui étaient au-dessus de son emploi. On se trouvait bien de ce qu'il savait lire et écrire, et on lui fit tenir des comptes... » (p.111)

⁴⁷ « En apprenant à Jeanne à travailler, vous ferez plus que moi pour elle : vous lui mettrez le pain à la main pour toute sa vie. » (p.56)

ดังนั้นมาตรการช่วยเหลือคนจนของรัฐในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงเป็นลักษณะมอปลิงของจำเป็น เงินจำนวนแค่ว่ายังชีพ ช่วยจัดงาน โดยมีได้มุ่งแก้ปัญหาต้นตอของความยากจน ถึงแม้ว่าจะมีการประกันครอบคลุมความเสี่ยงของแรงงานของภาคเอกชนไม่แสวงกำไรของกลุ่มอาชีพเดียวกัน (Association Mutuelle) แต่ก็ยังมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถจ่ายค่าเบี้ยประกันได้ ส่วนแรงงานที่เหลือยังต้องอาศัยการจุนเจือจากครอบครัว ญาติพี่น้อง และการกุศลเป็นหลัก (Price, 1987, p. 50)

หน่วยงานส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดี (Bureaux de bienfaisance) ซึ่งเป็นหน่วยงานบริหารจัดการส่วนท้องถิ่นก่อตั้งขึ้นในปีค.ศ. 1826 ทำหน้าที่ช่วยเหลือคนจน เช่น การแจกจ่ายอาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และเงินช่วยเหลือ รับผิดชอบงานด้านรักษาพยาบาล รวมถึงการจัดหางานอีกด้วย หน่วยงานลักษณะนี้ค่อย ๆ ขยายจำนวนมากขึ้นทั้งที่ปารีสและเมืองต่าง ๆ นอกจากรัฐจะยังขาดแคลนงบประมาณช่วยเหลือคนจนได้อย่างครอบคลุมและเพียงพอแล้ว รัฐยังไม่สามารถเก็บภาษีได้เต็มที่ จำนวนข้าราชการที่จะลงปฏิบัติหน้าที่นำความช่วยเหลือสู่คนจนก็ไม่เพียงพอ ดังนั้นงานด้านสังคมสงเคราะห์จึงยังต้องอาศัยการกุศลขององค์กรด้านศาสนา และการบริจาคซึ่งถือเป็นพันธกิจอย่างหนึ่งของชนชั้นสูง (Price, 1983, pp. 429-438)

อนึ่ง ในช่วงจักรวรรดิที่ 2 สักส่วนนักการเมืองคาทอลิกในสภาส่งผลให้หนังสือคำสอนศาสนาสำหรับเด็ก (catéchisme) แพร่หลาย และในนวนิยายทั่วไปก็สอดแทรกคำสอนของคริสต์ศาสนาไว้เช่นกัน แม้ตามทฤษฎีของฐานคิดการกุศลว่าการช่วยเหลือจากภาคประชาชนจะบรรเทาทุกข์ชั่วคราวและคนจนไม่อาจก้าวพ้นจากความยากจนได้ถาวร แต่เนื่องจากวรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีจุดประสงค์ในการสนับสนุนให้ผู้อ่านสร้างสังคมในอุดมคติ จึงไม่มีภาพการช่วยเหลือจากรัฐปรากฏอยู่ในวรรณกรรมที่เลือกมาศึกษาเลย อาจเพื่อผลักดันให้สังคมที่ตัวละครอยู่เป็นผู้ช่วยเหลือเท่านั้น และการช่วยเหลือจากเพื่อนมนุษย์นี้เองที่สามารถเปลี่ยนชีวิตของตัวละครยากจนไปตลอดกาล

ในนวนิยายทุกเรื่อง que เลือกมาศึกษา ตัวละครยากจนทุกตัวได้รับการช่วยเหลือจากสถาบันระดับครอบครัวและสังคม ซึ่งสาเหตุที่สถาบันเหล่านี้หยิบยื่นความช่วยเหลือให้แก่ตัวละครยากจนตั้งอยู่บนฐานคิดการกุศลแบบคริสต์ศาสนาทั้งสิ้น การช่วยเหลือจากสถาบันครอบครัวพบได้ในเรื่อง *Le Petit Chose* เท่านั้น เนื่องจากเป็นนวนิยายเรื่องเดียวที่ตัวละครประสบภาวะยากจนชั่วคราวและยังมีสมาชิกครอบครัวที่พอจะพึ่งพาได้ แม้สมาชิกในครอบครัวที่ให้ความช่วยเหลือจะปฏิบัติราวกับตัวละครยากจนเป็น "ภาระ"⁴⁸ ก็ตาม แต่ตัวละครยากจนนั้นก็ไม่มีทางเลือกอื่นจึงช่วยเหลืองานในบ้านเท่าที่จะทำได้และรับประทานอาหารให้น้อยที่สุด กรณีดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการช่วยเหลืออาจมิได้มาจากจิตกุศลอันบริสุทธิ์อย่างเดียว แต่เป็นข้อบังคับทางสังคมและศาสนาว่าต้อง

⁴⁸ « La pauvre chère femme s'ennuie loin de ses enfants ; et puis, tu comprends ! c'est une charge pour nous, et ton oncle ne peut pas toujours être la vache à lait de la famille. » (p.137)

ช่วยเหลือผู้ที่ลำบาก เพราะความช่วยเหลือของรัฐไม่เพียงพอ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นภาพของสถาบันครอบครัวชนชั้นกลางที่พังทลายไปเนื่องจากระบอบทุนนิยม ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ห่างเหินมากขึ้นทำให้ความรู้สึกที่อยากช่วยเหลือก็ลดน้อยลงไป ผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือก็ต้องทำประโยชน์ตอบแทนด้วยหวังว่าผู้ให้จะเห็นใจไม่ขับไล่ตนออกไปจากบ้าน

ในงานเขียนของเคาน์เตสแห่งเซกูร์ที่มีกลุ่มผู้อ่านเป้าหมายเป็นชนชั้นขุนนางเก่า ผู้เขียนได้ผสมผสานจุดประสงค์ในการเขียนของนิทานในคริสต์ศตวรรษที่ 17 (การแสดงความยากจนให้ผู้อ่านชนชั้นสูงได้เห็น⁴⁹) ให้เข้ากับจุดประสงค์ด้านการสอนศีลธรรมของวรรณกรรมเยาวชนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตัวละครยากจนของ Comtesse de Ségur ที่จะได้รับความช่วยเหลือจะต้องเป็นตัวละครคนจนผู้แสนดีและได้รับความช่วยเหลือจากตัวละครร่ำรวยที่มีเมตตา (charitable) ในนวนิยายทั้งสามเรื่องของเคาน์เตสที่เลือกมาศึกษา (*Pauvre Blaise, Diloy le chemineau, Les petites filles modèles*) ตัวละครยากจนทุกตัวมีพื้นฐานจิตใจที่ดีและตกอยู่ในสถานะที่น่าเห็นใจทั้งสิ้น จะยกตัวอย่างมาสองเรื่อง ดังนี้

ในเรื่อง *Pauvre Blaise* บุตรชายขุนนางเจ้าของปราสาทที่ครอบครัวของแบลสทำงานรับใช้ มักกล่าวโทษแบลสผู้มีจิตใจบริสุทธิ์เยี่ยงนักบุญ⁵⁰ เมื่อความจริงเปิดเผยว่าเขาไม่เคยทำผิดเลย อีกทั้งยังเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่คนรอบข้าง⁵¹ จนความดีของเขาสามารถเปลี่ยนอุปนิสัยของครอบครัวขุนนางที่เย่อหยิ่งในชาติกำเนิดให้กลายเป็นคนที่เห็นใจคนยากจน⁵² เขาจึงได้รับความเมตตาจากครอบครัวขุนนางทั้งด้านทรัพย์สิน (เสื้อผ้า หนังสือ นาฬิกาทอง บ้านที่ตกแต่งอย่างสวยงาม ฯลฯ) และโอกาสอื่น ๆ ในชีวิต (ได้รับการศึกษา ได้เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวเจ้านายของตน) ทำให้ตัวเขาเองก็เปลี่ยนแปลงจากเด็กยากจนที่ต้องทำงานทุกวันและมีเพียงขนมปังและเนยแข็งเป็นอาหารประจำวัน กลายเป็น "คุณแบลส" ที่คนทั้งหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดีแก่

⁴⁹ ภาพของความยากจนในงานเขียนสำหรับเด็กเกิดขึ้นพร้อมแนวคิดเรื่องการเขียนหนังสือสำหรับเด็กในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17 Fénelon แต่งหนังสือเรื่อง *Les aventures de Télémaque* (1695) เพื่อใช้ประกอบการถวายพระอักษรแก่โอรสและธิดาของราชวงศ์บูร์บง เช่นเดียวกับนิทานคติของ La Fontaine ที่อุทิศนิทานชุดนี้แด่องค์รัชทายาทในพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และนิทานของ Charles Perrault ที่มีกลุ่มผู้อ่านเป็นผู้ใหญ่และเด็กในชนชั้นสูง จุดประสงค์หลักของการสอดแทรกภาพของความยากจนในงานเขียนสำหรับเด็กในยุคนี้คือนำเสนอชีวิตของคนยากจนให้เด็กชนชั้นสูงเข้าใจ เนื่องจากจะต้องเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองในวันหน้า

⁵⁰ « Blaise est un saint enfant, monsieur le comte ; plus qu'aucun autre je suis à même d'apprécier la grandeur de ses vertus et la beauté de ses sentiments. » (p.357)

⁵¹ « Pauvre Blaise ! Quel oubli de lui-même, et quel courage ! Il le puise dans sa grande confiance et dans sa parfaite soumission à toutes les volontés du bon Dieu... Quel bel exemple nous donne cet enfant ! » (p.317)

⁵² « La fortune du comte passait tout entière à secourir les misères de ses semblables ; il les considérait comme des frères appelés à partager les richesses qu'il tenait de la bonté de Dieu. » (p.370)

เยาวชน⁵³ นอกจากนี้ ตัวละครธิดาของขุนนางผู้แสนดีกับเบลสมาตลอดทั้งเรื่อง เมื่อเติบโตใหญ่ก็ได้อุทิศตนดูแลคนจน ก่อตั้งศูนย์ดูแลเด็กเล็กและโรงเรียนสำหรับคนจนที่ดูแลโดยแม่ชี⁵⁴ เป็นการผสมผสานระหว่างพันธกิจทางศาสนาและพันธกิจของชนชั้นสูงในสมัยนั้นในการช่วยเหลือคนยากจน

ในเรื่อง *Les petites filles modèles* โซฟีได้รับความช่วยเหลือจากตระกูลเดอเฟลอร์วิลล์ผู้เวทนาเธอ ในช่วงต้นเรื่อง โซฟีเป็นเด็กเห็นแก่ตัว เนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ทำให้เธอต้องนึกถึงตนเองก่อนผู้อื่นเสมอ ซึ่งตรงข้ามกับบุตรสาวตระกูลเดอเฟลอร์วิลล์ผู้มั่งคั่งและได้รับการอบรมมารดาอย่างดีว่าต้อง "ช่วยเหลือคนยากจนและทำงานเพื่อพวกเขา" และต้องเผยแพร่ความคิดเช่นนี้ให้แก่เด็กคนอื่น ๆ อีกด้วย⁵⁵ ดังฉากที่เด็กหญิงทั้งสองจะกวนแยมเชอร์รี่เพื่อมอบให้หญิงยากจนที่ป่วยและยังต้องเลี้ยงดูลูกถึงหกคน โดยไม่คำนึงว่าแยมนี้จะมีราคาสูงเกินกว่าจะมอบให้คนในชนชั้นที่แตกต่างหรือไม่⁵⁶ ในฉากนี้โซฟีคัดค้านว่าไม่จำเป็นต้องมอบผลไม้รสเลิศอย่างเชอร์รี่ให้คนจนก็ได้ แต่ต่อมาเธอก็ได้ซึมซับความคิดเรื่องความเอื้อเฟื้อเมื่อดำเนินชีวิตที่บ้านเดอเฟลอร์วิลล์ เธอพร้อมแบ่งเงินส่วนตัวให้แก่ครอบครัวที่สูญเสียบิดาผู้หาเลี้ยงครอบครัวไป จึงได้รับคำชมว่า "เห็นไหม โซฟี เมื่อปีที่แล้ว เธอคงยังไม่มีความคิดดี ๆ แบบนี้นะ"⁵⁷ และกลายเป็นเด็กหญิงแสนดีและใจบุญสุนทาน (*bonne et charitable*, p. 339) เป็นเพราะเธอมีเงินมากพอที่จะแบ่งปันให้ผู้อื่นแล้วนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่าคำสอน "ช่วยเหลือคนยากจนและทำงานเพื่อพวกเขา" ของมาตามเดอเฟลอร์วิลล์เป็นสารที่ผู้เขียนต้องการส่งต่อให้ทั้งตัวละครเด็กและผู้อ่านวัยเยาว์ที่อยู่ในระดับสังคมเดียวกัน

นวนิยายของนักเขียนคนอื่นกล่าวถึงคริสต์ศาสนาน้อยกว่างานของเคาน์เตสแห่งเซกูร์ อีกทั้งตัวละครที่ให้ความช่วยเหลือยังเป็นชนชั้นล่างด้วยกันอีกด้วย ดังเช่นในเรื่อง *La Petite Jeanne* ที่ตัวละครเอกเป็นขอทานยากจนแต่เป็นเด็กซื่อสัตย์ได้นำสร้อยข้อมือไปคืนหญิงชนชั้นสูง หญิงผู้นั้นจึงคอยให้เงินและสอนฉานให้อ่านออกเขียนได้และทำงานฝีมือจนคล่อง และยังมีผู้คนในหมู่บ้านที่เห็นเธอทำงานหนักจึงสงสารและคอยแบ่งอาหารให้อยู่

⁵³ « C'était lui qui était l'arbitre de tous les démêlés du pays ; ce que M. Blaise avait décidé était religieusement exécuté. On le citait comme exemple à tous les jeunes du village et des environs... »

⁵⁴ « N'ayant pas d'enfants, elle résolut de se consacrer entièrement au service des pauvres, en fondant des œuvres de charité. Elle établit une salle d'asile et une école dirigées par des sœurs... » (p.373)

⁵⁵ « ...elle aurait dû lui démontrer tout doucement qu'elle devait secourir les pauvres et travailler pour eux. » (p.144)

⁵⁶ « Il faudra en donner à la pauvre femme Jean, qui a six enfants. [...] C'est précisément parce qu'elle n'en a jamais que nous lui en donnerons quand nous en aurons. » (pp. 140-141)

⁵⁷ « Tu vois, Sophie : l'année dernière, tu n'aurais jamais eu cette bonne pensée » (p.338)

เสมอ⁵⁸ เมื่อมานเดโบต์ขึ้นจึงทำงานเป็นคนรับใช้ในบ้านพ่อค้า เธอคอยช่วยเหลือคนยากจนในชุมชนอยู่เสมอ⁵⁹ เพราะเธอทราบดีว่าความอดอยากโหดร้ายเพียงใดและความโอบอ้อมอารีสามารถช่วยเหลือคนยากจนเหล่านี้ได้ มากน้อยเพียงใด ในเรื่อง *François le champi* ตัวละครหญิงชื่อ มาเดอลาน (Madeleine) ภรรยาเจ้าของโรงสีผู้ทำงานหนัก⁶⁰ พบเด็กชายพรองซ์วัยที่นั่งหนาวสั่นอยู่ข้างน้ำพุคนเดียว เธอนึกเปรียบเทียบกับลูกชายของตนที่นอนหลับสบายอยู่ในเปลอันอบอุ่น จึงพาพรองซ์กลับบ้านที่บ้านของตนด้วย⁶¹

สรุปได้ว่าความเมตตาถูกกำหนดให้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนชั้นพึงมีเพื่อสร้างสังคมในอุดมคติที่ทุกคนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บรรเทาทุกข์ให้กัน เพราะการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสมิใช่พันธกิจของชนชั้นสูงหรือศาสนา เท่านั้น แต่เป็นค่านิยมของสังคม เป็นหน้าที่ที่พลเมืองพึงปฏิบัติเพื่อให้สังคมน่าอยู่ อีกทั้งยังเป็นการให้โอกาสคนจนที่ประพฤติตัวดีได้ลืมตาอ้าปากสมกับที่ตนเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญในสังคม

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศฝรั่งเศสมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญทางโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม การปฏิวัติฝรั่งเศสที่ปิดฉากระบอบศักดินาได้กระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวเรื่องสิทธิและเสรีภาพของพลเมือง การเปลี่ยนไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยทำให้เกิดแนวคิดเรื่องผู้ปกครองมาจากการเลือกตั้ง การปฏิวัติอุตสาหกรรมได้เปลี่ยนภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจทำให้เกิดลัทธิทุนนิยม และนำไปสู่ความมั่งคั่งที่เพิ่มขึ้นและความเหลื่อมล้ำที่ชัดเจนขึ้น โครงสร้างชนชั้นฐานันดรแบบเก่าก็เปลี่ยนเป็นชนชั้นขุนนางเก่า ชนชั้นกลาง ชนชั้นแรงงาน ชนชั้นชาวนา และชนชั้นอันตราย สังคมฝรั่งเศสในช่วงเวลานั้นเต็มไปด้วยความขัดแย้งทางชนชั้น อีกทั้งความยากจนก็บีบให้เกษตรกรยากจนในชนบทไม่มีที่ทำกินต้องอพยพเข้าสู่เขตเมืองเพื่อเป็นแรงงาน บางส่วนก็เป็น

⁵⁸ « Les gens qui la voyaient si travailleuse lui donnaient souvent quelque chose avec son pain, ou bien des légumes pour mettre dans le pot ; et quand on faisait de la galette dans les métairies, l'on gardait toujours la part de la petite Jeanne. » (p.51)

⁵⁹ « L'hiver, elle faisait cuire des pommes de terre sous la cendre pour réchauffer l'estomac de ces pauvres petits. Si des femmes âgées venaient demander l'aumône, elle les faisait asseoir au coin du feu ; elle ôtait elle-même leur capote et la posait sur un lit, puis elle baignait leurs sabots, et il était bien rare qu'elle n'eût pas quelque reste de soupe à leur donner. » (p.146)

⁶⁰ « C'était une très jolie femme, d'un fier courage... » (p.40) (อ้างอิง note หน้า 40 : คำว่า courage ในประโยคนี้เป็นภาษาชาวบ้าน แปลว่า l'ardeur du travail)

⁶¹ « Elle pensa à son petit Jeannie qui n'avait qu'un an et qui dormait bien chaudement dans son berceau, gardé par sa grand-mère, pendant que ce pauvre champi grelottait tout seul au bord de la fontaine... » (p.40)

คนเร่ร่อน ขอดทาน แรงงานในโรงงานและเหมืองถูกขูดรีดจากนายทุนและทำงานภายใต้สภาพแวดล้อมอันไม่พึงประสงค์โดยไม่มีกฎหมายแรงงานคุ้มครอง

วรรณกรรมเยาวชนฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้สะท้อนความเป็นจริงทางสังคมและการเมืองนี้เพียงบางส่วนเท่านั้น วรรณกรรมเยาวชนไม่จำเป็นต้องบรรยายถึงความเป็นจริงอันโหดร้ายทั้งหมด เนื่องจากวรรณกรรมเยาวชนเป็นวรรณกรรมที่กำหนดกลุ่มเป้าหมายอย่างชัดเจน มักมีเจตนาคัดสรรเนื้อหาให้แก่อ่าน วรณกรรมประเภทนี้จึงมักสอดแทรกความรู้ที่ผู้ใหญ่เห็นว่าเป็นประโยชน์ ศีลธรรมที่ผู้ใหญ่ยึดถือ รวมถึงเสนอภาพสังคมในอุดมคติที่ผู้ใหญ่วาดฝันไว้ วรรณกรรมเยาวชนในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความรู้แก่ผู้อ่านรุ่นเยาว์เกี่ยวกับความท้าทายที่คนยากจนต้องเผชิญ โดยแสดงความเสี่ยงของความยากจนในทุกชนชั้นอันเนื่องมาจากลัทธิทุนนิยม ปลุกฝังหน้าที่พลเมืองซึ่งมาจากฐานคิดการกุศลว่าต้องช่วยเหลือผู้อื่น และสนับสนุนการศึกษาที่จะพัฒนาแรงงานคุณภาพในอนาคต น่าสังเกตว่าภาพเหล่านี้ล้วนเป็นภาพในเชิงบวก ในขณะที่ภาพเชิงลบอย่างคนที่พิการหรือเสียชีวิตจากการทำงานในระบบอุตสาหกรรม คนจนที่ก่ออาชญากรรมและการปราบปรามคนยากจนโดยใช้อำนาจโหดร้ายจากรัฐกลับไม่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเยาวชนเลย รวมถึงภาพการอยู่ร่วมกันระหว่างคนจนและคนชนชั้นอื่น ๆ และการต่อสู้ระหว่างชนชั้นก็ไม่ถูกนำเสนอ ข้อสังเกตเหล่านี้นำไปสู่ข้อสรุปว่าวรรณกรรมเยาวชนในยุคนี้ไม่ได้ถูกเขียนขึ้นมาเพื่อเปิดเผยปัญหาสังคมเช่นเดียวกับวรรณกรรมทั่วไปที่ตีพิมพ์ในยุคสมัยเดียวกัน แต่เป็นการนำภาพที่ดีเพื่อใช้จูงใจผู้อ่านวัยเยาว์ให้เกิดความตระหนักและนำไปปฏิบัติตามเพื่อสร้างสังคมที่น่าอยู่ในอนาคต

แนวคิดดังกล่าวได้วางรากฐานให้วรรณกรรมเยาวชนในคริสต์ศตวรรษที่ 20 และ 21 ซึ่งเน้นบทบาทการหล่อหลอมมนุษยธรรมควบคู่กับการให้ความรู้ เราจึงจะได้เห็นภาพความยากจนที่สมจริงยิ่งขึ้น มีการพูดถึงประเด็นที่เคยถูกละเลย (บทบาทของรัฐและความล้มเหลวของรัฐในการจัดการปัญหาความยากจน คนจนที่เอาเปรียบผู้อื่น และเป็นปัญหาของสังคม และจุดจบอันน่าเศร้าของคนจนผู้แสนดี เป็นต้น) และมีการริเริ่มนำวรรณกรรมเยาวชนมาใช้ในห้องเรียนเพื่อเชิญชวนเยาวชนให้ขบคิดถึงเรื่องความยากจนและเป็นแรงบันดาลใจในการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมเยาวชนจึงกลายเป็นแหล่งข้อมูลอันทรงคุณค่าในการสอนความยุติธรรมและความเสมอภาคในห้องเรียนในปัจจุบัน (Peters, 2022, p. 208)

ดังนั้นแม้วรรณกรรมเยาวชนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่มีแก่นเรื่องเกี่ยวกับความยากจนไม่ได้ต่อสู้กับความยากจนอย่างจริงจัง แต่ก็อาจทำหน้าที่เป็น "หน้าต่างบานแรก" ที่เปิดออกสู่ความเห็นอกเห็นใจสำหรับผู้อ่านที่ไม่คุ้นเคยกับประสบการณ์ดังกล่าว พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมนั้นไม่จีรัง ชนชั้นใด ๆ ก็ตามสามารถเผชิญกับความยากจนได้ และวรรณกรรมยังเป็น "ภาพแห่งความหวัง" ให้กับผู้อ่านที่ทุกข์ยาก ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของรัฐฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่พยายามให้คนยากจนพัฒนาศักยภาพของตนเองควบคู่กับการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคสังคม

เอกสารอ้างอิง

วรรณกรรมเยาวชน

- Bruno, G. (1897). *Francinet*. Paris: Belin Frères. Retrieved from: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406709z.textelimage>
- Carraud, Z. (1881). *La Petite Jeanne*. Paris: Librairie Hachette et Cie. (Original work published in 1852). Retrieved from: <https://beq.ebooksgratuits.com/vents/Carraud-Jeanne.pdf>
- Daudet, A. (1975). *Le petit Chose*. Paris: Le livre de poche. (Original work published by Hetzel in 1868).
- Malot, H. (2000). *Sans famille*. Paris: Le livre de poche. (Original work published by Édouard Dentu in 1878).
- Sand, G. (1999). *François le champi*. Paris: Le livre de poche. (Original work published in 1848).
- Ségur, C. de. (2006). *Les petites filles modèles*. Hachette. (Original work published in 1858).
- Ségur, C. de. (1872). *Pauvre Blaise*. Paris: Librairie Hachette et Cie. (Original work published in 1861). Retrieved from: <https://beq.ebooksgratuits.com/auteurs/Segur/Segur-06.pdf>
- Ségur, C. de. (1895). *Diloy le chemineau*. Paris: Librairie Hachette et Cie. (Original work published in 1868). Retrieved from: <https://beq.ebooksgratuits.com/auteurs/Segur/Segur-19-xpdf.pdf>

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

- วิริยจน์ หุตะสังกาศ. (2566). *วรรณกรรมเยาวชนฝรั่งเศส*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Albertan-Coppola, M. (2022). L'instrumentalisation des pauvres dans le roman français des lumières. *Revue d'Histoire littérature de la France*, avril-juin, 261-272.
- Bak, C. K., & Larsen, J. E. (2015). Social exclusion or poverty individualization? An empirical test of two recent competing poverty theories. *European Journal of Social Work*, 18(1). 17-35.

- Bierlaire, F. (2016). Pauvres et pauvreté dans l'œuvre d'Érasme. In *Pauvres et pauvreté en Europe à l'époque moderne (XVIe-XVIIe siècle)*, Paris, Classique Garnier.
- Brown, P. (2008). *A Critical History of French Children's Literature. Volume Two: 1830-Present*. Routledge.
- Brady, D. (2019). Theories of the Causes of Poverty. *Annual Review of Sociology*, 45(1). 155-75.
- Callet-Bianco, A.-M. (2017). La Pauvreté des Romantiques, au carrefour de la littérature et des sciences sociales. In *La Pauvreté : aliénation ou émancipation ?*, Angers.
- Carter, B., Roelen, K., Enfield S. & Avis, W. (2019). *Social Protection Topic Guide*. Revised Edition. K4D Emerging Issues Report. Institute of Development Studies.
- Charbonnel, J. (2013). *La pauvreté en France: permanences et nouveaux visages*. La documentation française.
- Chelebourg, C. (2013). *Les fictions de jeunesse*. Presses Universitaires de France.
- Filho, W. L. et al. (2022). Transient poverty in a sustainable development context. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 29(5). 415-428.
- Frégier, H.-A. (1840). *Des classes dangereuses de la population dans les grandes villes et des moyens de les rendre meilleurs*. Bruxelles: Meline, Cans et Compagnie.
- Geremek, B. (1991). *Le fils de Caïn. L'image des pauvres et des vagabonds dans la littérature européenne du XVe au XVIIe siècles*. Flammarion.
- Heywood, C. (1988). *Childhood in Nineteenth-Century France*. Cambridge University Press.
- Jalan, J., & Ravallion, M. (2000). Is transient poverty different? Evidence for rural China. *The Journal of Development Studies*, 36(6). 82-89.
- Lawrence, P. (2004) Policing the Poor in England and France, 1850-1900. In Emsley, C. et al. (eds.) *Social Control in Europe*, vol 2, 1800-2000 (pp.210-225). Ohio State University Press.

- Lee, J. (2014). Poverty, an Overview. In Michalos, A.C. (ed.) *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (pp.4980-4984). Springer.
- Madanipour, A., Shucksmith, M., & Talbot, H. (2015). Concepts of poverty and social exclusion in Europe. *Local Economy*, 30(7). 721-41.
- Magraw, R. (2002). *France, 1800-1914: A Social History*. Pearson Education.
- Peters, K. M. (2022). Challenging the Poverty Narrative Through Children's Literature. In *Poverty impacts on literacy education*. IGI Global.
- Piketty, T., Postel-Vinay, G., & Rosenthal, J. (2006). Wealth Concentration in a Developing Economy: Paris and France, 1807-1994. *The American Economic Review*, 96(1). 236-256.
- Price, R. (1981). *An Economic History of Modern France: 1730-1914*. The Macmillan Press Ltd.
- Price, R. (1983). Poor Relief and Social Crisis in Mid-Nineteenth-Century France. *European Studies Review*, 13. 423-54.
- Price, R. (1987). *A Social History of Nineteenth-Century France*. Holmes & Meier Publishers, Inc.
- Roch, J.-L. (2017). Ma mélancolie des pauvres. Dans la littérature française à la fin du Moyen Âge et au début de la Renaissance. *Cahiers de recherches médiévales et humanistes*, 33, 303-326.
- Tiberghien, M. (2019). Littérature de jeunesse et pauvreté: panorama de l'édition dans les cinquante dernières années. *Les Cahiers du CRILJ - numéro 10. La pauvreté à l'œuvre dans la littérature pour la jeunesse*, 27-40.
- Tison, G. (2019). La pauvreté dans les romans scolaires de la IIIe République. *Les Cahiers du CRILJ - numéro 10. La pauvreté à l'œuvre dans la littérature pour la jeunesse*, 73-84
- United Nations Development Programme. (2015). *The Multidimensional Poverty Index*. Retrieved from: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/mpitrainingmaterial2015pdf.pdf>.

Welskopp, T. (2002). L'histoire sociale du XIXe siècle: tendance et perspectives.

Le Mouvement Social, 3(200), 153-162.